

Sámiis

Sámi čálakultuvrralaš áigečála • Nr. 14 Skábmamánnu 2013 **NUVTTÁ**

**OVDDÁDUSBELLODAT
STIVRE NORGGA
SÁMEPOLITIHKA –
DÁL NUGO OVDAL**

MAGNE OVE VARSJ

**SÁPMELAČČAT SUOMA
POLITIHKAS 1900-
LOGU ÁLGOGEAHČEN**

VELI PEKKA LEHTOLA

ENGELMÁNÁ GIETKKA

MAARIT MAGGA

**VUOSTTAŠ SÁMI
AKTIVISTTAT JA SIN
RAHČAMUŠAT**

JORUNN EIKJOK

MEARRASÁMIID BIRRA

ANDERS LARSEN

Buorit olbmot!

2013 nationála giellajahki, Norgga bealde, lea dál mannamin loahpa guvlui. Giellajahki čalmmástahttojuvvui gielladutki ja diktára Ivar Aasen 200 jagi ávvudeami oktavuodas. In dieđe ležžet go buot gielat ávvuduvvon, nu mo plána mielde galge. Geahččalan smiehttat mii sámegiela ektui lea dáhpuhuvvan ja dáhpuhuvvamin.

Lean dál manjimus áiggi čuvvon mielde go Norgga beale ođđa Sámediggelahtut vuosttas geardde deaivvadi. NRK-Sápmi lea moddii jearahallan ovttá nuoramus lahtuin, Lisa-Katrine Mo Gáivuonas eret. Jearahallamat leamaš sámegillii, ja nuorra nisu muitala ahte sus ii leat sámegiella eatnigiellan, son lea dan oahppan. Dát lea buorre ođas Norgga giellajagi loahpageahčen. Nuorra, roahkkadis Sámediggelahttu duostilit čájeha iežas giellamáhtu ja -berostumi TVas. Son lea ovdagovva buot Sámediggeáirasiidda, ja earáide geat háliidivčče oahppat ja geavahit sámegiela eanet, maidai almmolaš oktavuodain.

Norggabealde šattai giđabealde garra digaštallan das ahte berre go Sámediggepresideanta máhttit sámegiela. Muhtumat dorjo dán jurdaga ja earát gis bukte vuosteákkaid; dáruiduhttin, iešguđet giellacakkit ja eará sivat manin ii sáhte gáibidit sámegielmáhtu. Dát ášši čájeha mo ovddeš áiggi koloniseremis ain leat váikkuhusat min otná dillái. Sáhtta jearrat man guhká galgá geavahit dáid seamá ákkaid, vuosttildan dihte giela ovddideami? Mii dovdat historjja ja mii diehtit mo assimilerenpolitihka ovddasteaddjit leat baldán, bilidan ja soardán olbmuid miehtá Sámi. Giella(oahppan)cakkiid čiekŋalis psykologalaš bealit livččii duođai miellagiddevaš ja dehálaš dutkanfáddá, muhto dat ii mávsse dan ahte ii sáhte jurddašit positiivva ja duostilis láhkai sámegielmáhtu hárrái ja aktiivvalaččat bajidit sámegiela stáhtusa. Loahpaloahpas lea dál Norgga ođđa Sámediggi válljen presideantta gii máhtta sámegiela. Son ge lea ollesolmmožin dan oahppan, nu mo nuorra sámediggeáirras gean álggus namuhin. Soai leaba guktot oaidnán ja dusten vejolašvuodaid, ja duostaba dál rabas mikrofuvvna ovddas čájehit giela árvvu ja stáhtusa. Sámedikkis leat de dál buot buorit vejolašvuodaid doaibmat ovdagovvan ja ovddidit giela, nu mo sámiid bajimus servodatásahus berre go dahkat.

Mii lea muđui dáhpuhuvvan giellajagis? Sámedikki girjjálašvuoda doarjjaortnegis oaidná ahte fágagirjjálašvuoda honorára ii leat loktejuvvon. Dát ii leat buorre ođas midjiide geat ángiruššat fágagirjjálašvuoda ovddideami, muhto mii eat vuollán dainna bargguin dan dihte. Heajos ruhtadilli girjjálašvuoda buvttadeapmái dađi bahát ii leat ođas, fertet liikká joatkit dehálaš bargguin ja geahččalit oažžut politihkkariid ge áddet dan. Okta buorre ođas lea ahte Tromssa sátnedođiheadđi ja Sámediggepresideanta duvle vuolláičáliiga ovttasbargošiehtadusa. Lea vuosttas suohkan miii ii gula sámii giellahálddašanguvlui, mii dahká dákkár ovttasbargošiehtadusa Norgga Sámedikkiin. Eai šiehtadusas leat nu ollu konkreta gielladoaimmat ja plánat; geatnegahtton giellabargu joatká nu mo dábálaččat omd. mánáidgárddiin, skuvllain ja universitehta dásis. Šiehtadus muitala dattege gávpoga olbmuid ahte sámiid dilli, árvvut, kultuvra ja giella leat dehálaččat Tromssa gávpogii, mii lea gávpot mas orrot ollu sámít. Giellajahki loahpahuvo dasto positiivva vuoinjain, ja sávvamis šiehtadus oažžu eanet go dušše symbolalaš mearkkašumi.

Sámi fágagirjjálaš čálliid ja jorgaleaddjiid searvvi jahkecoahkkimis Kirkonjarggas miessemánus beasaimet gullat giellaealáskahttinbarggu vejolašvuodaid ja hástalusaid birra Ruoššabealde. Lea illudahtti ahte dákkár bargu dahkkojuvvo doppe ge, gos ekonomalaš dilli ii leat buoremus ja gos dán áiggi muđui ge sáhtta leat váttis bargat álgoálbmotáššiiguin. Norgga bealde gis leat manjimus jagi mielde vuosttas studeanttat váldán bacheloroahpu julev- ja máttasámegielas ovttasbargguin Romssa universitehtain. Dát čájeha man ollu dáhttu lea háhkat máhtu ja seailluhit giela miehtá Sámi.

Dát doaimmat, ja ollu eará ge maid in leat namuhan, čájehit ahte sámegiela ángiruššan boahtá juostá olbmuid siskkimusas; dasa leat čadnon ollu dovddut, historjja, árvvut ja dárbbut. Leat ollu buorit doaimmat ja nu ollu hállu gielain bargat ja giela oahppat, maiddái doppe gos ii leat buot buoremus oahppandili. Dát berre movttiidahttit sin geat duođaid háliidit giela oahppat, ležžet dal studeanttat, vanhemat, oahpaheadđjit, journalisttat, kulturbargit dahje Sámediggeáirasat geat eai máhte sámegiela. Savan buori giellaovddidanbargomovtta buohkaide!

Lill Tove Fredriksen, SFS ovdalmmoš

SÁMIS Nr. 14

Skábmamánnu 2013

Sámi čálakultuvrralaš áigečála, man ČálliidLágádus almmuha Sámi fágagirjjálaš čálliid- ja jorgaleaddjiidsearvvi ovddas.

ISSN 0809-7410

Doaimmahus

Harald Gaski ja John T. Solbakk

Ruhtadeaddjit

Norgga Sámediggi, ČálliidLágádus vuodđudus ja SFS Sámi fágagirjjálaš foanda.

Sámis artihkkaliid ja govaid ii oaččo almmuheaddji, čálii dahje govvideaddji lobihaga mángget.

Gráfalaš bargu ja olggošgovva

Minna Saastamoinen,
Studio Borga, Ohcejohka

Deaddilan Waasa Graphics Oy, Vaasa

SFS

Sámi fágagirjjálaš čálliid- ja jorgaleaddjiid searvvi stivra

Ovdaolmmoš Lill Tove Fredriksen
Grøholtvn. 5, 9010 Tromsa

Stivralahttu Seija Guttorm
9730 Kárášjohka

Stivralahttu Trond Are Anti
Buolbmát, 9845 Deatnu

Sadjásaččat
Elisabeth Utsi Gaup
9520 Guovdageaidnu

Elen Ragnhild Sara
9730 Kárášjohka

John Henrik Eira
9730 Kárášjohka

Čállingoddi

Jodiheddji Svein Nordsletta
Fitnodatgeaidnu 13, Pb 140,
NO-9735 Kárášjohka
Tel. +47 78 46 83 30,
+47 416 45 751
Faksa +47 78 46 83 29
E-poasta: samifaga@samifaga.org

Sámis lea nuvtá. Dán sáhtá maid dingot almmuheaddji neahttagirjegávppis

www.calliidlagadus.org

Sámis artihkkaliid sáhtá maiddái lohkat dás:

www.samifaga.org

Dearvuodat doaimmahusas!

SÁMIS lea, nugo lohkket bures dihtet, Sámi fágalaš girječálliid ja jorgaleaddjiid searvvi áigečála. Dat lea ásahuvvon nannen dihtii sámi čálakultuvrra, mii dán oktavuodas dieđusge mearkkaša čállima mii ilbmá sámegillii. Sámegiel čállin dárbbasa ge sihke doarjuma ja movttáskuthtima. Dan dihtii doavut mii ahte ođđa Sámediggeráđđi fuomáša buorebut go duot ovddit ahte **SÁMIS**-áigečála deavdá dakkár dárbbu servodagas man eará mediat eai govčča. 2013 mii Almmuheimmet davvisámegiela **SÁMISII** lassin vel sierra 60-siidosaš bláđi máttasámegillii, nammalassii **SAEMESTE SAAMAN**. Dan dagaimet dan dihtii go mii gulaimet Máttasámis ahte lohkket eai identifisere iežaset áigečállagiin man namma ja measta olles ovdasiidu lea dušše davvisámegillii. Ii oro ávki biđget eará gielaid čállosiid davvisámegiela bláđđái. Dat goit álo gártet unnitlohkui. Dan dihtii mii baicce mearrideimmet ráhkadit sierra áerjelsaemien nummira. Boahte jagi livččii gis áigumuš almmuhit sierra julevsámegiel-nummira **SÁMISIS**. Dáid lassigoluid guoddá dál almmuheaddji okto. Vaikko vel áigečála oázžu ge doarjaga Sámedikkis, de dat ii lahka ge buhtat daid goluid mat mis leat doaimmahit ovttá lassi nummira jahkái. Vuorddásaimmet ahte goaikkihivččii lassidoarjja sihke ruđalaččat ja geavatlaččat vai áigečála vel buorebut juvssašii sámi almmolašvuoda, man čuovvuma ja kommenterema várás dat lea ge ásahuvvon.

Sámis doaimmahusas leat ilus go SFS lea mis buorre doarjjan, ja oaidná ávkki ja ovdáneami vejolašvuodaid áigečállagiin. Searvi lea ge ođđasemos stipendaalmmuhusain rahpan vejolašvuoda ohat prošektaruđa čállit dahje jorgalit **SÁMIS**-áigečállagii artihkkala ja/dahje árvvoštallama. Mii oaidnit das ávkki maiddái dán nummiris, nugo ovddit nummiriin ge leat deaddilan SFS-stipeandarudu ovddas dahkkon čállosiid.

Harald Gaski ja John T. Solbakk

NJUNUŠČÁLLOSAT

- 2** **SFS čiehkka**
Lill Tove Fredriksen
- 3** **Dearvvuođat doaimmahusas**
Harald Gaski ja John T. Solbakk

ARTIHKKALAT

- 6** **Ovddádusbellodat stivre Norgga sámepolitiikka – dál nugo ovdal**
Magne Ove Varsi
- 10** **Sápmelaččat Suoma politiikka 1900-logu álgogeahčen**
Veli-Pekka Lehtola
- 18** **Engelmáná gietkka**
Maarit Magga
- 26** **Amazigh – Davvi-Afrihká eami-álbmot** Jorunn Eikjok
- 30** **Girjjálašvuohta Sámis(is)**
Harald Gaski
- 34** **Anders Larsen: Mearrasámiid birra**

DOLOŠ GÁLDUT

- 40** **Margrehtta – sámiid vajálduvvan bassiolmmoš**
Age Solbakk
- 46** **Govvamuitut Sámi rittus ja vuotnagáttiin**
Age Solbakk ja John T. Solbakk

ÁRVVOŠTALLAN

- 56** **Vuosttaš sámi aktivistat ja sin rahčamušat** Jorunn Eikjok
- 58** **Rose Marie Huuva dáidda – ovddeš Sápmi bláđis**
Berit Marit Hætta/John T. Solbakk

KOSERIIJAT

- 62** **Mii činadat – sámegiella gollegiella** Ellinor Guttorm Utsi
- 65** **Guokte gonagasa**
Gjertrude Giæver
- 66** **Du muitun**
Harald Gaski

Várit leat seammát – Men fjellan e de samme

Gjert Rognli ja Ludvig Rognli dokumentáragirji **Várit leat seammát – Men fjellan e de samme** čájeha fotogovaiguin mo mearrasámi kultuvra lea jávkamin. Muhto beahttala oalát jaskodit, baicce lea vuolgahan riđu rittus.

Gjert Rognli og Ludvig Rognli sin dokumentarbook **Várit leat seammát – Men fjellan e de samme** viser med fotografier hvordan den sjøsamiske kulturen er i ferd med å bli borte. Men nekter helt å stilne, har derimot blåst i gang en storm ved kysten.

GJERT ROGNLI JA LUDVIG ROGNLI

Várit leat seammát – Men fjellan e de samme

Sámegillii ja dárogillii | Samisk og norsk
125 s. Garra olggoš / Innbundet NOK 250,-
ISBN 978-82-8263-138-9

Ovddádusbellodat stivre Norgga sámepolitihka – dál nugo ovdal

Sámediggi bisuhuvvo vaikko stuorámus vašálaš lea beassan Norgga ráđđehussii. Muhto eambo politihkalaš válldi sámi álbmoga välljen orgána gal ii oaččo.

Odda Olgeš-Ovddádusbellodaga ráđdehslávddi siehtadallamiin šattai Ovddádusbellodat vuollániit heaittihanáigumušaidis Sámedikki. Ráđdehslávddis lohká earret eará, ahte Sámediggi ja ráđđadallanšiehtadus stáhtaeseválddiiguin galgá seailluhuvvot. Bent Høie, Olgeža nubbejodiheaddji ja Norgga odđa dearvvasvuodaministtar, lea dadjan, ahte Olgeš ja muđuige Stuorradiggi eai leat ovttaoavilis Ovddádusbellodaga sámepolitihkain, mii mielddisbuvttášii earret eará ahte Sámediggi galgá heaittihuvvot. Maiddái Ovddádusbellodaga nubbejodiheaddji Ketil Solvik-Olsen lea dovddastan, ahte bellodat ii ožžon Olgeža miedihit Sámedikki loahpahanáigumušaidas.

Livččii eatnagiid imaštahtán, juos Olgeš lei miehtan ráđdehsguoimmiis sámepolitihkkii. Norgahan ratifise-

rii ILO konvenšuvnna nr. 169 eamiálbmogiid vuoigatvuodaid hárrái Syse-ráđdehusa áiggis 1990s, ja ráđđadallanšiehtadusa vuolláičálii dalá gieldda- ja guovloministtar ja dálá stáhtaministtar Erna Solberg 2005s. Iige das galle, finnmárkkuláhka mearriduvvui seamma jagi Bondevik-II ráđdehusa ja Solberga doaibmaáigodagas.

Sámediggi nappo seailu dálá alitalitráđdehusa vuolde, muhto ráđdehslávddis ii loga sátnegežiinge ahte Sámediggi galgá oážžut lasi válldi. Ja manne nuges?

Sosialisttalaš Gurutbellodaga vuoras viissis ja ovddeš stuorradiggeáirras Stein Ørnhøi lea dadjan, ahte Ovddádusbellodat lea dat bellodat, mas lea leamaš stuorámus vuoibmi maŋemus 30 jagi Norgga politihkas

almmá čohkkákeahtta posišuvnnas. Čalmmus lea man garrasit bellodat lea váikkuhan dáža politihka sisafárrejeddjiid ja dorvoohcciid hárrái. Oažžu roahkka dadjat, ahte Ovddádusbellodat lea vuoimmálaččat váikkuhan maiddái dáža eiseválddiid sámpolitiikka nu guhká ja dan muddui go lea beroštan das, ja dan lea dahkan earenoamážit maŋŋil go Sturradiggi mearridii finnmárkkulága 2005s. Dan maŋŋáhan sámevuosttaldeadđjit bidje garrasit vuostá sihke finnmárkkulága ja Sámedikki, mii lága veagas oaččui miel demearridanválddi Fimmárkkuopmodagas. Moson Ovddádusbellodat lea čohkasan alces dien muttos olu válddi?

Ovddádusbellodat lea olgešpopulisttalaš bellodat, mii lea eallán nimmardemiin ja sturron váidalusaidis veagas stivrejeddjiid vuostá. Muhto dat lea maiddái leamaš gulleš eará bellodagaid jienasteddjiid, geat eai leat guor-

rasan bellodagaideaset ođastan sámpolitiikkii. Dat lea maiddái dovdeš ruovttorahčalas rávnnjaldagaid, mat leat dáhtton rievdadit olles dálá sámpolitiikkalaš vuđđosa.

Ovdeš bellodateaiggát ja dáláš boarrásiidbeaivi Carl I. Hagen lea dajahastalan Ovddádusbellodaga ođđa Bargiidbellodahkan, dasgo su bellodat gul áimmahuššá bargoolbmuid fuolaid ja gáibádusaid, áššiid maid Bargiidbellodat mahkáš lea heaitán ovddideames. Sámpolitiikkas gal oažžu Ovddádusbellodaga baicca gohčodit boares Bargiidbellodahkan, dasgo dat dáhttu eiseválddiid válgat dakkár sámpolitiikka, mii lea leamaš guhkilmas stivrejeadđji Bargiidbellodaga sámpolitiikkalaš dovdomearka enaš áiggi maŋŋá nuppi máilmmisoadi, namalassii dáruiduhttinveggamušat.

Bargiidbellodat ja buot eará stuorradiggebellodagat leat almmage guođadan iežaset áigon ja virggálaš dáruiduhttindoaimbijuid 25 jagi dás ovdal – dalle go sámeparagráfa nannejuvvui Norgga vuodđolágas, sámeláhka mearriduvvui ja Sámediggi áhahuvvui. Buot dáid bellodagain báhce goitge jienasteaddjit, geat eai lean duhtavaččat bellodagaset ođđa sámepolitihkalaš linnjái. Dáid jienasteddjiid lea Ovddádusbellodat njunnen. Almmus populisttalaš retorihka veagas lea Ovddádusbellodat váikkuhan daid eará bellodagaid duhtameahtun jienasteddjiid ja luohttámušolbmuidnai, geat fas leat bákkuhan bellodagaideaset goazastit sámiiid vuoigatvuodaid ovddideami.

Guovtti manemus stuorradiggeáigodagas, go ruksesruoná ráđdehus lea stivren Norgga, leat olugat oaidnán guđe láhka Ovddádusbellodaga dálá ja Bargiidbellodaga ovdeš vuoigŋa lea báidnán eiseválddiid politihka. Maŋŋil go finnmárkkuláhka mearriduvvui, ja Bargiidbellodat lihtodii Guovddášbellodagain ja Sosialisttalaš Gurutbellodagain cegget ráđdehusa 2005s, ii leat dáža eiseválddiid politihkka sámii áššiin ovdánan, muhto lea baicca maŋŋánan.

Ovdal 2009 válggaid dáhkidi Bargiidbellodaga Inga-Lill Olsen, ahte Sámediggi ii galga goassege šaddat eambo go ráđdeaddi orgánan. Válgagiččus son fallehii ja vásttostii Egil Olli ja sámii-Bargiidbellodaga, geat sámepolitihkalaš konfereanssasteaset dan jagi viimmat ledje mearridan, ahte sii áigot bargat Sámediggái iešstivrejumi siskkáldas ja báikkálaš sámii áššiin. Álgoálbmogiid iešstivrejupmi ja iešmearrideapmi, mii lea nannejuvvon ONa deklarašuvnnas eamiálbmogiid

vuoigatvuodaid hárrái 2007s, lea mearrádusa vuodus. Olsena bargu orui leamen bellodahkii goalŋat daid jienasteddjiid, geat ovddit válggain ledje goaddan Olav Gunnar Balloi ja gárgidan Finnmárkku Sosialisttalaš Gurutbellodahkii. Ballo lei anti-sámii doajáhaga alde borjánan Stuorradiggái moanaid válggain ja gesii eatnat jienasteddjiid finnmárkkulága ja Sámedikki vuostaldemiin ovttá vuoigŋas Ovddádusbellodagain. Sihke Helga Pedersen ja Jens Stoltenberg ieš šikkuiga Olli ja su sámii bellodatustibiid cealkimiin, ahte "sámii iešstivrejupmi lea boasttu doaba." Maiddái Erna Solberg ja Olgeš hilgo Sámedikki siskkáldas iešstivrenjurdaga ovdal 2009 válggaid.

Ruksesruoná ráđdehus lea ovddit stuorradiggeáigodagas stuorra prinsihppaáššiin nu go mineráallágas, riddoguoástanlávdegotti árvalusas, boazodoallohálldahusa nuppástuhtimis ja Sámedikki budjehta ovddalgihteráđđádallanvejolašvuodas, dahkan mearrádusaid Sámedikki dáhtu ja vuordagiid vuostá. Dáin áššiin lea ruksesruoná ráđdehus čájehan ráđđádallanšiehtadusa váilevašvuoda, namalassii ahte Sámediggi oazžu ráđđádalladettiin gáibidit ja oaihvildit maid sihtá, muhto ráđdehus goitge dahká ja mearrida maid dáhttu. Ráđđádallamat eai leat šiehtadallamat, mat gal baicca mielddisbuvttášedje ahte goappašat bealit livččiiga ovttá vásttolaččat šiehtadusas. Stoltenberg-ráđdehus lea čadaheamis bokte láivudan ráđđádallamiid ja dahkan daid eambo gulaskuddamin go duođalaš ráđđádallamin. Dan lea dahkan sollen dihtii duhtameahtun jienasteddjiid ja luohttámušolbmuid earenoamážit Finnmárkkus, amas juo manahit sin Ovddádusbellodahkii, mii lohpidá politihka jorgalit

áibbas nuppegežiid. Nu gieskat go juovlamánus 2011s giedáhalai Norgga Stuorradiggi ášši, mas Ovddádusbellodaga áirasat ledje evttohan sámelága fámohttit, Sámedikki ja sámii giellahálddahuovvullu heaittihit ja ILO konvenšuvnna ratifikašuvnna geassit ruoktot. Dalle oáččui evttohus dušše Ovddádusbellodaga iežas jieaid. Buot eará bellodagat dáhkidedje, ahte Norgga sámepolitihkka bissu nu mo lea.

Dáža eiseválddiid sámepolitihkka gal ii rievdda, vaiko vel Ovddádusbellodat lea loaidastan ráđdehuskantuvraide ja riikka stivrejupmái. Posišuvnnas ii dárbbas Ovddádusbellodat šat šiššat sámepolitihka ovdáneami goahcamiin, dasgo dat lea juo guhkilmas opposišuvnadilis nahkášan bákkuhit eará bellodagaid, sihke Olgeža, nuppiid borgárbellodagaid ja ruksesruoná bellodagaid, dollet Sámedikki ja sámii vuoigatvuođaid ovdáneami status qou dillái. Danne ii leat Sámedikki

Norgga Stuorradikki olggobealde 31.b. golggotmánus 2013, sámii leavga eará davviriikkaid leavggaid gaskkas, go Sámi Parlamentáralaš Ráđđi viimmat lea beassan áicin Davviriikkaid Ráđi čoahkkimii. Govven: Erik Brenli.

sealluheapmi riidduvuloš, ja dáža stuorradiggebellodagain lea govdes ovttamielatvuohta – konsensus – eastat Sámediggái lasiheames válddi. Nu leage Ovddádusbellodat – boares Bargiidbellodaga vuoijnas – mealgamuddui vuotán. Dat lea vuoimmálaččamus Norgga sámepolitihkas.

Sápmelaččat

Suoma politihkas 1900-logu álgogeahčen

Sápmelaččaid kultuvrralaš iešstivrejumi ja dálá rivttiid Suomas atnet dábálaččat boadusin dan ovdáneamis, mii álggii 1970-logus sápmelaččaid etnopolitihkalaš lihkadusa mielde. Maŋimus ja giin muhtun dutkit leat muittuhan ahte Suoma sámiiid vuodđudan Samii Lihttu -searvi doaimmai viššalit juo sođiid maŋŋá nu ahte stáhta asahii juobe komišuvnna dutkat vuđolaččat sámiiid áššiid. Iešalddis sámiiid vuoigatvuodain leamašan sáhka olles 1900-logu áigge. Sápmelaččat eai leat leamaš suomelaš servodaga váikkuheaddjinges nu oaidnemeahttumat go lea jurddašuvvon.

Davviriikkain beroštupmi sámevuolluide lassánii 1800-loahpageahčen. Sivat ledje ekonomalaččat, degomat Ruotas ruvkedoaibma, dahje (militeara)politihkalaččat, degomat Davvi-Norggas, gos eiseválddit deattuhedje uhki boahit Ruošša bealde ja hállagohete "suomelašváras" (*den finske fare*). Dat dagahii ásaiduhttin- ja giellapolitihka, man gohčodit dáruiduhttinpolitihkkan, ja man ulbmilin lei didomiellalaččat dáruiduhttit suomelaččaid ja sápmelaččaid.

Maiddái Suoma sámevuollu laktigohte 1890-logi rájes nannosabbot oassin Suoma stáhta. Ođđa njuolgadusain ovdamearkka dihte boazodoalloásahus 1898 geahččalii meroštallat badjeolbmuid vuoigatvuodaid mehciid geavaheami oassin, dasgo stáhta lei beroštuvvan sámevuollu mehciin. Eanamihtideaddjit kártejedje Lappi, komišuvnnat plánejedje viiddis geaidnofierpmádaga davimus Supmii ja maiddái hálddahusa beaktilhahte.

Norggas ja Ruotas ovdáneapmi doalvvui 1900-logu álggus vuostereakšuvdnii, man gohčodit etnopolitihkalaš mobilisašuvdnan. Sámelihkadusa oaivámušat áddejedje, ahte go boares servodat, nappo ng. siidaortnet lei jávkan, de áidna vuohki bealuštit sápmelaččaid vuoigatvuodaid lei váldit oasi báikkálaš ja riikka-viidosaš politihkkii. Sámit vuodđudišgohte servviid ja áviissaid. Sii válde málle davviriikkalaš servodatlaš váikkuhanvejolašvuodain, degomat bargiidlihkadusas ja nuoraidsearvedoaimmas.

Suomas dákkár mobilisašuvdna ii vuhtton, baicce Suoma sámit morihedje politihkalaččat easkka

Katekehtain dahje johtti oahppaheddjiin lei stuorra rolla sáme guovlu oahpahas go sii dávalaččat ledje sápmelaččat dahje muđuid máhtte sáme giela. Anáraš **Tuuru-Juhháán-Aanti-Ánná** dahje **Anni Kaarret** doalai skuvlla Anárjávrrin gáttiin 1920- ja 1930-loguin. Son heavvanii evahkkomátkkis Gaska-Báđaeatnamis ja hávdáduvvui Ylivieskai. *Siida.*

Ohcejoga gielddastivra 1900-logu álgomuddus. Guhkesáigge sággodiiheaddji **O. J. Guttorm** goalmmát olgeš bealde. **Gáva Ovlá (Tapiola)** guolgagahpiriinnis ja gieđat coavjji alde. Su duohkin nubbi guolgagahpiráddjá lea **Biennás-Jovnná (Vest)**. *Siida.*

1940-logus. Manne nu? Válidosivvan dása orru leamen dat, ahte Suomas báikkálaš hállddahasas sámiiid oassálastima eai lean ráddjen dahje beanta gielddán, dego Norgga bealde ledje dahkan. Anáris ja earenoamážit Ohcejogas sámít ledje 1900-logu álggus nannosit mielde mearrideamen sihke searvegotteáššiin ja gielddapolitihkas. Anáris sámiiid rolla uhccugodii go suomelaččaid mearri lassánii, muhto gieldda oaivámuššan lei anáraš Antti Aikio (manjelabbos Avaskari) 1910-logus gitta 1930-logu lohppii.

OHCEJOHKA LAPPALAČČAID SUODJALANGUOVLUN?

Vuosttamuš "sámepolitihkalaš" cealkámuššan sáhtttá dadjat dan radikála evttohusa, man Ohcejoga gielddarádđehus dagai 1925, go evttohii sierra "lappalaččaid suodjalanguovllu" vuodđudeami Ohcejohkii. Evttohusa mielde gildii ii galgan suovvat ássin suomelaččaid iige dohko galgan huksejuvvot geaidnu dahje telefonfierbmi. Gielddarádđehus háliidii maid gielddit ođđa skuvlla huksema ja rádjegozáhusa vuodđudeami.

Evttohus ovdánii gitta riikkabeivviid gieda-hallamii, vaikko mánggat eiseválddit atne evttohusa čuvgemeahttun lappalaččaid hoavrin. Evttohus lei goittotge iešalddis hui miellagiddevaš danin, go dan dahkki, nappo Ohcejoga gielddarádđehus, lei virggálaš orgána, mas ledje beare sápmelaččat.

Gielddarádđehus gažadii dáinna evttohusain mánggaid daid jurdagiid, maid suomelaš eiseválddit atne čielggasin dahje beanta bassin Suoma servodaga huksema geahččanguovllus. Dákkár jurdagat ledje johtolatifierpmádaga huksen, eanadoalu viiddideapmi maddái davás, olmmošlogu lassáneapmi, skuvlačuvgehus ja rájáid gohcin.

Suomelaččaid doaladumiin muitala dat, ahte evttohus hilgojuvvui johtilit riikkabeivviin almmá ságastallama haga. Eiseválddiid lihkkun čuovvovaš

gielddarádđehusat eai šat guorrásan dán evttohussii. Evttohusa navde eahpegudnejahttit Suoma, leat beanta *separatismán* ja ohcejohkalaččaid hállun rátkit sierra Suomas. Das ii goittotge leaš lean sáhka. Jagi 1925 evttohus muitalii das, ahte sámít ledje etnikkalaččat moriheamen, man duon áigge gohčodedje násunala oktiigullevašvuodadovdun.

Ohcejohkalaččat dovde oktiigullevašvuoda seamma "sámi sohkkii" eará sápmelaččaiguin, geat ásse Suomas, eará davviriikkain ja juoba Sovjetlihtu bealde. Eiseválddit ledje vávjálasat ja eai geahčadan miehtemielalaččat sápmelaččaid áigumušaid gárggiidit ovttasbarggu riikkarájáid rastá.

Omd. Ohcejoga leansmanna E. N. Manninen vuostálasttii oahpaheaddji Josef Guttorma jurdagiid vuodđudit oktasaš čállinvuogi davvisámegillii Suomas, Norggas ja Ruotas. Manninen mielas gažaldat lei njulggestaga Suoma riikka bealuštanpolitihkka Norgga vuostá. Su jurdda lei seammalárgan go Dázá eiseválddiin sođiid manjá go eahpidedje ahte "tundrabolševisma" johtá rájáid rasta jáhkaskas sápmelaččaid mielde.

SÁMIID SUOPMELAŠ VERDDET

Sámeáššiin ságastalle 1900-logu álgogeahčen almmolaččat eanáš suomelaččat. Sápmái boahtti virgeolbmot orro dávjá jurddašeamen, ahte suomelaš kultuvra lei dat buot buoremus. Dan mielde ovdamearka dihte suomelaš-ugralaš álbmot juohkásii ovdánan álbmogiidda, nappo álbmogiidda, mat baste vuodđudit iežaset riikka (suomelaččat ja ungarlaččat), ja vuolit kulturdási joavkkuide, degomat sápmelaččat.

Muhto eai buohkat jurddašan dán láhkai. Ovdamearka dihte 1900-logu álggus girku deattuhii sáme-gielat oahpahusa mearkkašumi. Bismat Gustaf Johanson ja J. R. Koskimies oahpahalle sáme-giela ja lohke, ahte eatnigiella lea Ipmila giella. Maddái 1920- ja 1930-loguin sámiiid verddet, degomat girkohearrá Tuo-

mo Itkonen ja eanamihtideaddji Karl Nickul, loktiiga bajás gažaldaga sámegiela sajádaga ja sápmelaččaid vuoigatvuodas mearridit iežaset áššiin.

Bohte ollu sihke virggálaš ja eahpevirggálaš evttohusat áššis, muhto eiseválddiin ja almmolaš ságastallamis ledje iešguđetlágan ákkat hilgut dahje vajálduhttit daid. Sámit ledje gul menddo unnán ja orro dieppe dáppe. Sámegiela "suopmanat" nappo gielat ledje nu ollu, ahte lei boastut loktet ovttá dain nuppiid bajábeallai – danin dain ii ovttage sáhttn ovdidišgoahtit skuvllagiellan. Sámeluohkáid dahje -skuvllaid geavatlaš ordnestallamat ledje gul divrasat ja lossadat.

Dasa lassin almmolaš ságastallamis sápmelaččaid atne álbmogin, mii farga jávkkašii, ja sin giela ovddideapmái geavahuvvon ruđat manašedje duššái. Buot dát sivat čujuhede suopmelaččaid mielas dasa ahte ođastusaide ii lean dárbu.

Dan lágan oainnut ledje duohkin, go sámiid suopmelaš verddet vuodđudedje 1931 *Sámi čuvgehussearvvi* vuodjit sámeáššiid. Virggálaš searvvi bokte jurddašedje bastit váikkuhit buorebut go ovttaskas olbmuid álgagiiguin. Searvvi doaimmas lea vuohttimis guokte linjá. Verddet, geain lei akademalaš duogáš, oidne sápmelašgažaldaga dušše giellapolitiikka ja háliidjedje vuodjut sámegielat publikašuvnnaid. Geavatlaš servodatlaš oassálastin šattai áigegeuvdilin 1930-logu loahpas Suonnjela suodjalanfidnu bokte.

NUORTALAČČAID ÁŠŠIID VUODJIMIN

Suonnjela suodjalanfitnu vuodđojurddan lei seamma go Ohcejoga gielddarádđehusa evttohusas: bealuštit nuortalaččaid árbevirolaš servodaga eallievttuid suopmelaš kultuvrra váikkuhusain. Nuortalaččat ieža evttohedje 1930 sisáššiidministerii, ahte suopmelaš hálddahuortnege galggašii ordnet nuortalaččaide sin iežaset giličoahkkima (sobbara) lágan iešstivrejumi.

Evttohus viiddui gáibádussan, ahte suopmelaš ođđaássama leavvama Suonnjela nuortalašgvlui galgai ráddjet. Beahcáma ásaiduhttinláhka, mii lei ásahuvvon 1925, oiddii suopmelaš fárrejeaddjiid. Láhka ii guoskan vel Suonnjelii, muhto dan váikkuhusaid sáhtii árvidit, dasgo Beahcáma guokte nuortalašsiidda ledje juo váttisvuodaid siste.

Sámi čuvgehussearvi vujii nuortalaččaid iešstivrejumi ovddosguovlluid sisáššiidministerijas, mii dagaide álgaga, mas Suonnjel laigejuvvošii eret Beahcáma ásaiduhttinlága olggobeallái. Ásaiduhttinstivrra ja Eanamihtidanlágádus, ja maiddá Oulu leana leanahearrá, ledje miehtemielalaččat.

Báikkálaš hálddahušvirgeopmahaččat eai lean beare movttegat. Beahcáma gielddarádđehus ii háliidan mange lágan earenomášmearrádusaid, mat baskkidivčče báikkálaš suopmelaččaid ovdduid. Maiddá Meahcirádđehus háliidii bissehít fitnu ja háliidii dorvvastit stáhta ovdavuoigatvuoda vejolaš luondduriggodagaide.

Sámi čuvgehussearvi čáli Karl Nickul veardidii nuortalaččaid dili Amerihká indiánaid dillái ja jearraliige almmolaččat: "Mo geavvá Suoma "indiánaide"? Čuvgehussearvi álggahii kampánja, masa ohce doarjaga olgoriikkalaš dieđalbmui, institušuvnnain ja dieđalaš servviin. Ovdamearkka dihte riikkaidgaskasaččat dovdus suopmelaš antropologa Edward Westermarck doarjjui ášši almmolaččat.

Ášši ovdánii bures mátta ministerijain, muhto gomihuvvui loahpas eanagottedásis. Lappi leatna álggahii doaimmas go rátkkii sierra Oulu leanas 1938. Ođđa leanarádđehus mearridii dalán álgui, ahte nuortalaččaid suodjalanfidnu mearkkašii dušše nuortalaččaid oaidnima museaálbmogin ja ahte sin geahččaledje caggat čuvgehusa olggobeallái iešguđetlágan goanstaiguin. Leanarádđehus oinnii Lappi leana ođasmuvvi eanagoddin, man imagoi eai heiven luondduealáhusas ealli álbmotjoavkkut.

Suonnjela suodjalanfitnu jurddan lei ordnet nuortalaččaide dihtolágan iešstivrejumi ja suopme-
laš ođđaássama leavvama dohko galggai ráddjet.
Semenoff soga bearrašat vulget geassesiiddain
guvlui jagis 1934. Govva: *Aslak Outakoski. Teuvo Leh-
tola arkiivva*

Karl Nickul lei sámeustit gii galledii nuortalaččaid
dávjá ja govvidii olu Suonnjela eallima. Dán go-
vas **Oijaš Sverloff** ja **Uljan Gavrilloff** gidđat 1934.
Museovirasto.

Leanaráđđehusa mielde ii lean stáhta iige nuortalaččaidge ovdduid mielde sirret rájá ala dihto guovlu ja álbmotjoavkku, mas livčče eahpečielgasit meroštallojuvnon vuoigatvuodát. Dat balai maiddá, ahte eará sápmelaččat álggašedje gáibidit seammalágan rivttiid. Leanaráđđehusa mielde Suoma lágat galge leat nuortalaččaid boares vuoigatvuodaid bajábealde ja dat evttohui, ahte nuortalaččat sirdásit fásta, suomelaš, ássanmálli gulul 25 jagi siste. Árbevirolaš johttin galgai dan áiggi heaittihuvvot.

Sámi Čuvgehussearvi jotkkii ságastallama áššis, muhto soahti gaskkalduhtii dan loahpalaččat. Suonnjellaččat gárte dálvesoađi áigge eváhkkomátkái ja eváhku rievddai bissovažžan joatkkasoađi maŋŋá. Sámi Čuvgehussearvi lei nannosit mielde doarjumin nuortalaččaid, go dát 1945–49 ásaiduhttojuvvojedje Anárjávri birrasii, Njellima ja Čeavtejávri guovlluide.

SÁPMELAČČAID IEŽASET SEARVI

Suoma sápmelaččat válde oasi soahtái seamma láhkai go eará suomelaččatge: soahtesoalddáhin ja buot dain bargguin ja doaimmain, mat ledje siviillaide bargun biddjon soađi áigge. Joatkkasoađi maŋŋá olles Lappi boldojuvvui ng. duiskalašsoađis nappo Lappi soađis čakčat 1944.

Suoma sámit evakuerejuvvojedje soađi vuolde. Anára, Ohcejoga ja Soađegili sámit sirdojuvvojedje guovdu Nuortabađeatnama, go fas Eanodaga boazosámit ledje dálvvi Ruota bealde. Vaikko Lappi soahti nogai Anára ja Ohcejoga guovlluin juo čakčat, de sámit gárte leat Nuortabađeatnamis olles dálvvi, dasgo Sápmi lei boldojuvvon ja doppe ledje láddagas miinnat. Eváhkkodálvi lei mángasiidda lossat, daningo ovdamearkka dihte ollesolbmot ja mánát jápme golgodávddaide.

Ássamis ja orrumis vierroguovllus ledje gal maid iežas buoritge bealit. Suoma sápmelaččaid iežas vuostas searvi vuodđuduvvui beassážiid áigge 1945 Ala-

vieskas, 500–600 kilomehtera duohken sámevuovlus. Ruovttuid massin, dorvvuhisvuohka ja oppalohkái amas vierut ja dábit huksejedje ođđa sosiála gietti, mii nannii olbmuid oaivila "iežas sámesogas" nappo etnikkalaš earaláganvuodas.

Vierrogielat- ja kultuvrrat suomelaččaid gaskas sámit áddejedje buorebut go goassige ovdal, ahte sii ledje okta álbmot, mas lei oktasaš giella, árbevierut ja jurdagat. Dát oidnui konkrehtalaččat nu, ahte giđđat 1945 sii vuodđudedje Alavieskas *Samii Litto* -searvi.

Soahtái oasi váldán sámit ledje dan oaivilis, ahte sis lea vuoigatvuohka gáibidit árvvu iežaset eatnigillii ja kultuvrii – "ii árpmus, muhto baicce danin go sápmelaččat ledje dan ánsšášan". Samii Litto háliidii nannet dan, ahte sámiid vuoigatvuodát sihkkarastojuvvošedje ođđasis-huksema oktavuodas.

Sápmelaččaid etnopolitihkalaš moriheami Suomas sáhtta oaidnit vuostedahkun dan ovdáneapmái, man lea gohčodan sápmelaččaid suomaiduhttimin. Ođđasishuksema áigge olles sámevuovlu huksejuvui dábálaččat suomelaš málliid mielde. Sápmelaččat oamastedje suomelaš dábiid ja gárvodanvugiid. Skuvlla amasmuhtii mánáid sin iežaset gielas ja árbevieruin.

Samii Litto geahččalii dorvvastit sámegiela sajádaga earret eará skuvlaoahpahusas ja virggálaš háldda-husorgánain. Dat gárggiidii sámegielat diehtujuohkima ovdamearkka dihte nu, ahte álggahii sámegielat rádioprográmmaid 1947. Báikkálaš doaimmat ledje olu, go searvi ordnii heargevuodjimiid, čoahkkimiid ja iešgudetlágan dilálašvuodaid, main lei prográmma.

Viššalis servodatlaš váikkuhanvejolašvuodaid ávkin atnin ja skuvllejupmi adde sámiide ođđa vugiid bealuštit gielaset ja kultuvrraset suomelaš kultuvrra siste. Čeahpes sámenuorat gazzagohte oahpu ja skuvllejuvvojedje ja dát oidnogodii nannosit 1960-logu rájes, go dát nuorra sohka buolva rávásmuvai servodatlaš váikkuheadjin.

Sodiid manjá vuodđuduvvon Samii Litto -searvi hálliidii bealušit sámiid vuoigatvuođaid ođđashuksema okta-vuođas. Doaibmajodiiheaddji **Johan Nuorgam** evttohii "Sami kalvu" -mearka eakti sámедуoji várás. Govva: *Matti Poutvaara. Teuvo Lehtola arkiivva.*

"Mo geavvá Suoma indianain?" Jearralii Karl Nickul Suomen Kuvalehti -bládis 1937.

RADIKÁLA KOMIŠUVDNA

Sápmelaččaid sáttagoddi galledii 1947 Helssegis iešguđet ministeriijain ja juobe presideantta luhtte. Sáttagotti mielas Suoma stáhtas váillui jearggalaš sámpolitiikka ja dat evttohiige earenoamáš sámeáššiid doaimmahaga vuodđudeami stáhta hálddahussii ja maiddái sierra sámeaguovllu vuodđudeapmi.

Sáttagoddi beaggigodii ja stuorámus boadusin dan beaggimis lei sámeáššiid komišuvnna (1949–1951) vuodđudeapmi. Vuostas gearde olles Suoma historjjáš stáhtakomišuvnna lahttun ledje sápmelaččat, ja vel bealli komišuvnna. Komišuvdna háliidii buhttet olggo-bealát olbmuid sámiide addin *lappalainen*-sáni sámgillii vuodđuduvvi sániin *sápmelaš*.

Komišuvnna evttohusat ledje juobe radikálat. Dat ii dušše gáibidan earenoamáš vuoigatvuodaid gillii ja boazodollui muhto oinnii bargun baicce bissehit "sápmelaččaid čáhkema", mii bođii das go sámit báhce minoritehtan iežaset guovlluin. Komišuvnna mielas stáhta eatnamiid ii šat sáhttán addit eará go sápmelaččaide – nappo ulbmilin lei ráddjet suomelaš "sisafárrema".

Komišuvdna meroštalaš sámeaguovllu, masa gulašedje Anára, Ohcejoga ja Eanodaga gielddat sihke Soabbáma sápmelaččaid guovlu Soadegilis. Guovllu meroštallan lei dehálaš, dasgo dainna ohcaledje daid rájaid, masa suomelaččaid fárran bissehuvvošii. Báikkálaš suomelaččaid ii lean ulbmil jáget: "Guovllus ássi suomelaččaid mearri ii oaččo laskat, muhto sin vuoigatvuodaid ii leš dárbu ráddjet."

Earenoamášrivttiid ulbmilin lei suddjet sápmelaččaid iežaset meari lassáneami ja ealáhusaid ovdáneami. Molssaektun "sisafárrema" gielldimii lei dat, ahte sisafárreaddjit gálggašedje oahpahallat sámegeiela.

Sámeaguovllu hálddahusvuogá dahkan komišuvdna smiehtadii sápmelaččaid searvvuščoahkkimiid ja sámeštivrri, mat doaimmašedje gielldain ovtta. Sámeháld-

dahasas livččii oktasaš orgána, masa válljejuvvošedje ovddasteaddjit iešguđet gielddas sápmelaččaid meari mielde. Ekonomalaš vuodđun livččii sámefoanda, mii doaimmašii dain boaduin, mat čoggošedje davi gielddaid luondduriggodagain.

Komišuvnna lei gudneáŋgiris plána lasihit sámeáššiid dovdamuša riikka hálddahusas. Dan mielas sisáššiidministeriijai galggai vuodđudit doaimmahaga, mas livčče guokte mearrejagiide nammaduvvon virgeolbmo nappo ministeriijaid ja sápmelaččaidge ovddasteaddji.

Komišuvdna dagai earáge duostilis evttohusaid. Okta miellagiddevaččamus evttohusain lei, ahte sápmelaččat beasašedje mannamis soahtevehkii. Komišuvdna čujuhii Strömstad šiehtadussii jagis 1751 ja deattuhii, ahte go sápmelaččat ásse njealji riikkas, soadis sii gártašedje soahtat guhtet guoimmiset vuostá. Dákkáris ledje vihtanat juo nuppi máilmmisoađi áigge.

Ođdasihuksen dettii suomelaš mearrideaddjiid ja nuba *Saamelaisiain komitean mietintö* (Sámeáššiid komišuvnna smiehtamuš) jagis 1952 ii boktán beroštumi, muhto vajálduvai ministeriijaid hilduide. Smiehtamušas bohte goittotge ovdan mánggat dakkár áššit, mat oidnostedje maŋit áiggi sámpolitiikka, degomat sámeaguovllu meroštallan ja duostilis jurdda das, ahte sápmelaččat ieža hálddašivčče iežaset guovlluid ja luondduriggodagaid.

Dálá sámpolitiikka vuodđu huksejuvvui dadista, ja jagis 1973 julggaštuvvon komišuvdnasmiehtamuš doalvvui Suomas sáme parlameantta vuodđudeapmái. Dat rievddai sámediggin 1995, ja dan mielde sápmelaččat ožžo kultuvrralaš iešstivrejumi. Vejolašvuodá hálddašit iežaset guovlluid dat ii goittotge čovdán.

Maarit Magga

Engelmáná giethka

Morašduoji muiťalus

Sára-áhkku jámii go ledjen unna nieid-
daš. Muittán goit su hámi bures, ja
litna jiena. Niegus leimme fas geasse-
orohagas, munnai rávis olmmožin.
Čippostalaime áhkuin goahtesajis, áhkus
vuollegis gahpir oaivvis ja bummoliinni
lei vel giessalan gahpira nala.

Engelmáná gietkka lea láddan mu eallima garrasea-
mos jagi 2010 áigge. In goassige ovdal leat šaddan ná
áŋgirit jurddahallat ovttaskas duoji vuoiŋŋalaččat. Go
lea šaddan iežas kultuvrii, ipmirda kultuvrra čiekŋalis
mearkkašumiid. Earenoamáš olu duodji, ja dán dáhpá-
husas gietkka, guoddá mearkkašumiid ja máŋgii maid
ovttaskas duoji duohken lea muitalus.

Mu duojis lea eallima losimus muitalus, dakkár man
ii oktage háliidivčče vásihit. Vásáhusa bakte mun lean
eadnin ja duojárin ožžon áibbas ođđalágan duostil-
vuoda. Lean ráhkadan gietkama iežan engelmánái,
4-jahkásažžan eret vádjolan Sálmmoi.

Lean dán duoji bakte dálkkodan iežan ja ávkkástal-
lan visot dan dieđu ja máhtu, mii munnje lea šaddan
sihke praktihkalaš duddjomis ja formála oahpu bak-
te. Dát duodji lea gáibidan mus earenoamáš olu jurd-
dahan- ja ráhkkananáiggi: mot čoavddán dan, go mán-
ná lea jápmán ja mot buvttán dan ovdan, geas jea-
ran lobi oažžugo čuoldit aivve earáládje dehe atnit vil-
ges čalbmealána? Dehe leago jierbmi obanassiige dud-
djot guoros gietkama, mii ii goassige šatta adnojuvvot
álgovuolggalaš ulbmila mielde?

Áhkku geigii munnje njuikuma, masa
lei čuoldime bátti. Dat dajai dat lea mu
hálddus maid dieinna dagan? Giesai vel
birra njuikuma bealledahkkon duoji.

Ja mun válden dan vuostá.
In dalle ipmirdan, muhto dál dieđán.
Nie mun galgen dahkat.
Dat lea mu vuorbi.

Lean maid jearrán alddán manne mun galgган duddjot
juste dán duoji? Danne gávdnen jurdaga dáidaga ja
dáiddára traumas. Dáiddaduodjin Engelmáná gietka-
ma sáhtta meroštallat go dat deavdá dáidaga gáibádus-
aid das, ahte lea čikŋa: in goassige eadnin šatta atnit
dan álgovuolggalaš geavahanulbmila mielde.

GIETKAMA BIRRA ALMMOLAČČAT

Gietkama deháleamos bargun lea suddjet máná. Ovdal
dan mearkkašupmi beaivválaš eallimis soaitá leamaš
stuorit goit praktihkalaš dásis. Dalle gietkamis lei ál-
ki fievrridit máná birra jagi. Eadni sáhtii njamahit ja
nohkkadit máná bargguid oktavuodaš (Guttorm 1991,
8). Dál áigi lea rievdan ja orru dat árbevierru lea maid
jávkgaohtime dehe unnume goit mu ruovttoguovllus:
gietkka lea šaddan ođđaáigásaš *luxusbuvttan*, mii ii leat
juohkehačča olahanmuttus.

Eanodaga guovllu gietkamat sulastahttet olu Guovda-
geainnu gietkkamálliid, mii lea lunddolaš juo geográfá-
laš sajadaga ja sosiála oktavuodaš geažil. Gietkkasistin
lea dábálaččat adnojuvvon rávis bohcco náhkki, go dat
lea nanus.

Áhčči min don gean lohket almmis leat Itgo muitalivčče munnje manne lea ná?

Boarrásit buolvva duojáriid mielde Eanodaga gietkamis gietkkaravdda birra ii boade hervejuvvon láddi. Muđuidge áidna hearvaláddit leat dat, mat mannet goagi birra ja dan badjel. Dan duodašta jearahallandieđuid lassin Suoma álbmotmuseas gávdnon diehtu Eanodaga guovllu gietkamis 1965 (Museovirasto 2010), mas ii leat hearva eará sajis go goagi birra. Náskátge eai leat adnojuvvon min guovllus. Girjjálaš gálduin ja jearahallamiin eai bohtán ovdan erohusat čuoldagiid gaskkas Guovdageainnus ja Eanodagas. Liikká mu čuoldán searro- ja guoddinbátti Näkkäljärvi ja Triumf (2000, 97) gohčodeaba Eanodaga mállen. Dievdduid- ja bártnážiid vuottamállen dat leage hui dábálaš min guovllus.

Silbašiella lea árbevirolaččat adnojuvvon gietkamis vai dat suddje máná amas gufihtar beassat lonuhit su, dehe šiella "galggai suodjalit máná bahás vuoinjaid vuostá" (Solbakk 2009, 50). Dábálaččat šiella lea leamaš silbbas dehe eará metállas. Šiella lea leamaš searrobáttis nu, ahte máná oaidná dan ja golaha áiggi. Hui mángii silbaboallu lea maiddá searrobáttis dákkko, gokko dat suorana golmma oassái, guovddážin ja ravdan. Muhtumin lea silbaboallu leamaš nai gietkama geažis, gasku juolgeliehku, masa sáhtá giddet searrobátti. Šiela sámít leat nappo atnán gaskaoapmin várjaleamis ja bisuheamis (Gaup 2001, 138).

GIETKAMII GULLEVAŠ MEARKKAŠUMIT

Gietkka sisttisoallá earenoamáš olu symbolalaš mearkkašumiid. Unna mánáža nohkansadjin dat lea doaivaga ja eallima symbola. Mu gietkka lea guorus ja dakkárin govvida máná fysalaš eretleahkima, muhto maiddá bohttevuoda niegvid ja doaivagiid jávkama.

Muitalus gietkama duohken geasuhii mu sakka. Almmolaččat gietkka guoddá mearkkašumiid hui olu ja eandalit dán dáhpáhusas muitalus čatnašuvvá gietkamii čavgat. Sáhtá dadjat, ahte muitalusa haga gietkka livčči bealleguorus.

Gietkama symbolalašvuodas ja mearkkašumiin muitalit diiddat. Diidda mielde heajos mearka lei dat go oáččuime headjaskaenkan gietkama: muittán vuoras olbmot lohke, ahte lea heajos mearka go mánáhis olmmoš vuhtoda guoros gietkama.

Dološ diidda mielde mánáii ii oáččo gárvvistit gietkama ovdalگو son lea riegádan. Muitodiedu mielde Ellegoaski guovttos etniin leigga munnje ráhkadan gietkama ovdalگو mun riegádin, muhto goaski ii lean áibbas gárvvisin dan dahkan. Son lei sojahan sieđgarissi goahkemuorran easkka dalle go ledjen riegádan ja de easkka luvddonastán gietkama.

Hui unnán, juo ollenge, leat girjjálaš gáldut das, mii dáhpáhuvvá jus máná jápmá gietkamii. Ruota beal Gárasavvona guovllus gietkka lei boldojuvvon, go máná dasa jámii (Päiviö 2010). Nuorta-Eanodaga Jávrrešduoddaris fas gietkka galggai luvddonastojuvvot ođđasit ja gietkkamuora vuđđui ráhkaduvvui ruossa. Muhtumin merkejuvvui maid máná muorrabustávai-guin. (Jearahallamat 1996–2010). Danne mearridin lasihit engelmáná gietkamiinai muorrabustávaid, go orui háliidin dan earenoamážit identifiseret Sálmmo-rohki gietkkan.

ENJELMÁNÁ NOHKKANSADJI

Dát bargu lea ollislaš duodji dannai dáfus go lean atnán buot áiccuid ráhkkaneamis. Niegubakte lean ožžon

diedu ja ipmárdusa das, ahte munnje eallin lea várren iežaslágan vuorbbi. Áhkkorohkki geigii munnje njui-kuma ja mun válden dan vuostá. Dološ diidda mieldehan jápmán olbmos ii oáččo niegus váldit maidege, go dat ii dieđe buriid. Maŋgel lean maid gávnnašan mu ja áhku čatnasumi: son lea maid massán unnoračča dolin.

Earenoamáš olu lean guldalan Mari Boine musihka duddjoma áigge ja dan lossa áigodagas muđuige. Rose-Marie Huuva diktagirji *Galbma rádná* lea mielastan ožžon ođđalágan mearkkašumi:

*Ilu sáhtttá juohkit
addit nubbái
Illu oidno čalmmis
gehpida lávkkiid*

*Moraš
ii leat juohkinveara
morraša
ferte ieš guoddit
(Huuva 1999, 116).*

Duddjoma áigge guldalin olu Mari Boine musihka. Govahallen su lávlume mearragáttis, almmis ja násttiin, morrašis ja gáibádusas. Musihka lea mángii dolvon mu daid jurdagiid lusa: jurdda engelmáná nohkansajis buvttii assosiašuvnnaid vielgatvuodas, čuovggas, das gosa Sálmmo lea vádjolan. Dat báiki ferte leat čuovgat ja vielgat, vigiheapme ja ráinnas.

Danne oruige lunddolaš válljet čuoldagiidda vilges láiggiid, ja go lea jearaldat bárdnemánas, de ferte dievasmahttit vielgatvuoda alitivnniin: danne turkosa

šattai nubbin láigin. Turkosa maid danin, go dat lea okta dán áiggi *treandaivdni*. Mun háliidan čájehit eallinfámu, háliidan čuovvut áiggi inge bisánit. Turkosa symbolisere boahttevuoda ja ovddosguvlui mannama. Háliidin atnit maid silbaárppu.

Engelmáná gietkamis lea šielia, unna silbabolloš, mas lea vilges geađgi. Nubbi šielia lea silbaboallu searrobátti nalde. Álggos meinnejin, ahte in bija šielia ollenge go mu gietkka lea guorus: silba ii dárbbat suddjet ovttage. Muhto šielia guodda maid mearkkašumi ja vuoiŋŋalaččat čatná mu mánnái (gč. maŋjeleappos *Linking object*). Šielia ealáskahtta máná muittu ja háliidan doallat engelmáná eallin, muittu ealasin. Nubbi šielia lea danai dáfus dehálaš, ahte lea leamaš Sálmmo boahkánis su eallináiggiis.

Čalbmealán lea asehis vilges tinjgas, ravddain lea vilges helmmobáddi. Vilges tinjga vuolde lea turkosa sattiidna. Lean broderen dasa vilges riesaldatárppuin Mari Boine musihka mielde (Boine & Vuolab, 2009 teavstta vuodul heivehuvvon):

*Áhčči min
don gean lohket almmis leat
Itgo muitalivčče munnje
manne lea ná?*

Dán divttas bohtet ovdan mánggat bealit mat mearkkašit munnje olu. *Áhčči min* muittuha risttalašvuodas: jáhkán beasan Sálmmorohki lusa muhtumin ja doppe almmis Ipmeláhči luhtte son mu vuorddaša. Gažaldat manne lea maid mángii badjánan millii. Gažaldat leage okta váldoágga manne dat duodji šattai dakkár go lea.

Goalmmát ágga dán divtta válljemii lei ieš musihkka, šuokŋa mii lea addán jedđehusa ja inspirašuvnna.

DUODJEPROSEASSA ANALYSEREN – TRAUMA, LUOVVALASVUOHTA JA DUODJI

Mun lean ožžon morrašis olbmá. Dat johtá mu mielde. Eallá mu váimmus, duollet dalle idista inge goassige dieđe goas ja gos?

Danne mus lea dárbu ipmirdit iežan, čilget vásáhusaid ja dovdduid. Duodji lea álohii mearkkašan munnje olu. Dat lea leamaš áigegollun, ahkitvuodas ja lossa dilis dego jedđehus juo ovdal máná massima. Muhto easka massima maŋŋel duoji sajádat ja mearkkašupmi lea nanosmuvvan ja duddjon lea ožžon áibbas odđalágan oli.

Go mánná lei jápmán ja bohten ruoktot su haga, de vuosttas beivviid áigge juo gurrejin visot duodjetinggaid siste viesus. Mearridin, ahte in goassige áiggo šat duddjot, mun in nagot. Duddjon orui nu joavdelas ja mun juo njulgstaga vašuhišgohten dan.

Veháziid mielde, vahkuid geahčen, álgen golahit várrugasat áiggi iežan bargolanjas. Muhtun beaivve fuobmájin man olu issoras fiinna duodjeávdnasat mus leatge. Das álggii luovvalas áigodat. Álggos gorron ovtta gova. Dat lei várra vuosttas duodji, mas ledjen nu váimmustan mielde. Dat lei maid niehku, ovdasaš, man ledjen niegadan ovdal máná jápmima. Gova bakte fuobmájin mo bastán ovdanbuktit dovdduid ja mot ieš konkrehtalaš duddjon veahkeha morrašis ja buktá jedđehusa.

Mot fuobmájin dasto bargat gietkamiin? Gietkkamuora lei viellja ráhkadan juo ovdal go Sálmmo riegiáidii. Luvddonastin bázi, go beaivválaš eallima joraheapmi golmma smávva mánáid eadnin válddii visot eallinfámu.

Mearridin gárvvistit gietkama, go ledjen lohkame duoji Sámi allaskuvllas. Mearrádusa maŋŋel lei Unna-Sálmmoža áigi guođdit mu, muhto jurdda gietkamis ii báhcán: liikká dat šattai áibbas earalágan go árbevirolaččat min guovllu bárdnemáná gietkka livččii lean. Ákkastalan iežan mearrádusa earalágan gietkamis dainna, ahte ii leat dan duoji historjage dábálaš. Dalle gietkka oazžu leat maid oalle earenoamáš ja spiehkastit árbevierus. Sámi dáiddár Ivar Jåks lea meroštallan iežas luovvalas barggu dego eallima proseassan. Su mielde dáiddaduodji eallá iežas eallima ja son olmmožin sáhtará veahkkin lasihit odđa iešvuodaid hápmái, mii lea juo leahkime (Jåks 1998). Seammasullasaš dovdu lei musnái: duddjomiin sáhtán buktit árbevirolaš duodjái juoga odđasa, juoga heahkkahuhti iešvuoda.

Go barga gietkamiin, álggii millii badjánit ain odđasit: manne mun duddjon dan? In nuge jearran alddán dan, mot lean čoavdán omd. praktihkalaš čuolmmaid nugo lean dahkan. Barggadettiinan mieras ledje duoji vuoiŋŋalaš bealit ja dat mot praktihkalaš čovdosat sistisdollet ja guddet mearkkašumiid.

Mus lei dárbu ipmirdit iežan ja mot čilgen iežan vásáhusaid duddjoma bakte. Psykoanalyhtalaš dáiddadutkan hupmá nissonolbmo luovvalasvuodas ja morraša gieđahallamis dáidagiin. Lea dovddus ášši, ahte

luovvalasvuodas lea dehálaš oassi massima ja morraša giedahallamis. Luovvalasvuodain sáhtta ovdanbuktit bákčasa ja geahpedit dovdduid dan bakte (Hägglund 1991, 58). Nissonolbmo luovvalasvuohta lea rahčan gillámuša ipmirdeapmái ja geahppudeapmái sihke bákčasa gierdamii. Luovvalas bargu lokte olbmo beaivválaš rutiinnaid ja eallima váttis áššiid bajábeallái ja seammás das lea erenoamáš dahkamuš morašteamis (Hägglund 1991, 62). Mun fuobmájin duddjoma áigge mot bastán luoitit iežan dovdduid olggos. Leat leamaš áiggit, ahte in leat nagodan sánálaččat juogadit iežan dovdduid ovttainge. Duddjoma áigge bessen akto giedahallat bákčasa ja duollet dálle, dehe oalle dávjá, lean leamaš vuodjume jeddehusa ja muittuid máilbmái: mu siellu lea beassán dovdat bákčasa ja duodji lea veahkehan gierdat dan.

Lea maid duodaštuvvon, ahte morašteaddji seailluha siskkáldas oktavuoda jápmán olbmo miellagovvii muhto maiddái illušuvnna olgguldas oktavuodas ovttastahtti tingga (eŋgelasg. *Linking object*) bakte (Pojjula 2002, 101; Volkan 1985). Anán, ahte eŋgelmáná gietkka lea luovvalas duodji go dan bakte lean giedahallan morraša ja duoji praktihkalaš čovdosat leat jápmima ja massima dihte šaddan. Doaivvun maid, ahte dan duddjon oažžu áigái illušuvnna jápmima hálddašeamis ja das, ahte olmmoš ii dárbbas geažos áigge giedahallat morraša čuoelmma, mii bealistis veahkeha gierdat morraša (Pojjula 2002, 101).

Gietkka orui maid earenomáš lunddolaš duodji giedahallat nissonvuođa ja eatnivuođa. Nissonolbmo biolojalaš luovvalasvuođa vuodđun lea su sajádat máná rie-

gádahttin: dan doarju movttiidahttima, šaddama ja maiddái luohpama ja massima (Hägglund 1991, 64–65).

Luovvalas bargui gullá juo meroštallama mielde juoga odđa, vuorddekeahces ášši man lea váttis diehtit ovdalgihtii (Hägglund 1991, 150). Ii leat jierbmi ollenge ráhkadit jápmán mánnái gietkama. Dat leage mu luovvalas proseassa vuorddekeahces bealli. Odđa bealit fas ieš duojs leat dat praktihkalaš čovdosat, mot lean duddjon dan. Soames dajai, ahte vilges siskkožat assošieret gisttu ivnniid. Soaitá leat nu, ahte lean mielastan jurddahan manjimuš vuoiŋnastansaji go lean välljen ivnniid. Nuppe dáfus in leat didolaččat välljen ivnniid go dat ledje juo mu oaivvis nu čielgasat: vielgat govahallá ráinnasvuođa, vigihisvuođa ja čuovgga, dan gosa mu unnoraš lea vádjolan.

MORRAŠIS LUOVVALASVUHTII

Máná massin lea dahkan munnje trauma, muhto sáhtta várra dadjat ahte massin lea addán maid olu: inspirašuvnna, ipmárdusa ja ilu ja giitevašvuođa dovdduid máná divrras árbbis. Sálmmo ii guodđán guoros saji. Son eallá mu váimmus ja giedaid bohtosiin. Luovvalasvuođa inspirašuvdnávásáhus lea movttaskasvuohta ja luovvalasvuođa ovdanbuktima *eallámuš* ja ilu dovdu, mii lea olu čiekŋalit vásáhus go illudeapmi (Hägglund 1991, 156)

Luovvalasvuohta ja moraš dievasmahttet nubbi nuppi go olmmoš barggadettiinis giedahallá morraša (Hägglund 1991, 160). Morašteami áigge morašteaddji dovdá mánggaid jápmán olbmo iešvuođaid ja sáhtta rievda-

dit daid doaibman ja dahkun, maid sáhtta ieš duohtandahkat (Poijula 2002, 77) dego lean dahkan gietkama duddjodettiinan. Lihkostuvvan morašteapmi sáhtta riggudit morašteaddji persovnnalašvuoda (Poijula 2002, 77). In dieđe sáhttago meroštallat goas morašteapmi lea "lihkostuvvan", muhto ipmirdan dan nu, ahte olbmo eallinvásáhus ja –ipmárdus viidu ja dakko bakte rigguda olbmo persovnnalašvuoda. Jáhkán, mun lean duddjoma bakte bastán giedahallat váttes áššiid ja olles prošeakta *Engelmáná gietkka* iešguđet bargomutus lea leamaš guovddáš dahkki morašduoji duohtandahkamis.

LOAHPAHEAPMI

Máná eallin báhcá gaskan go son jápmá. Máná massin lea eatnivuoda, ja váhnenvuoda, losimus vásáhus. Morrašis ii beasa badjel, muhto dat ii biso rievda-meahtumin (Poijula 2002, 139–140). Moraš ii noga, muhto dainna oahppá eallit.

Máná massin lea váikkuhan čiekŋalit munnje. In leat seammá olmmoš go ovdal. Doaivvun ipmirdan eallima buorebut. Várra lean viisonnai veahá. Duddjomiin lean burgán bákčasa ja mu beroštahtii sakka go gávdnen dan suorggi girjjálašvuodas.

Vaikko lea leamaš lossat ja ain bávččas, de lean vásihan ahte lean ožžon olu: ođđalágan duostilvuoda, giitevašvuoda máná eallimis ja su oanehis bottuin mu luhtte. Sálmmo haga in livčče goassige dahkan Engelmáná gietkama. Inge goassige livčče bastán dovdat ilu, ráhkisvuoda ja ahkitvuoda dovdduid ná nannosit.

Ja mun in bala šat mastege.

GÁLDUT

Girjjálaš gáldut

Gaup, K E 2001: Girjjo-Gárjjo. Mitalusat, máidnasat, sátnevádjaset, árvadusat ja diiddat. Davvi Girji, Kárášjohka.

Guttorm, G. 1991: Gietkka. DAT, Alta.

Huuva, R-M 1999: Galbma rádná. DAT, Uddevalla.

Hägglund, T-B. 1991: Tuonelan eteisessä. Psykoanalyttinen tutkimus ihmisen luovuudesta ja suojautumiskeinoista kuoleman edessä. Pohjoinen, Oulu.

Näkkäljärvi, I. & **Triumpf**, R. 2000: Čuoldinduođji. Sámediggi, Vaasa.

Poijula, S. 2002: Surutyö. Kirjapaja Oy, Helsinki.

Solbakk, Aa. 2009: Barfi – beaska. Sárgosat sámi gárvuid historjjás 1500-1900. ČálliidLágáduš, Vaasa.

Volkan, V. 1985: Psychotherapy of complicated mourning. Girjjis V. Volkan (doaimm.), Depressive states and their treatment. Northvale, NJ: Jason Aronson.

Eará gáldut

Jearahallamat Nuorta-Eanodaga duojáriin 1996–2010. Maarit Magga hálddus.

Jáks, Iver 1998: Sáhavuorru Govadas, Dáidda Davvin multimediuojis.

Njálmmálaš diehtu: Päiviö, Svea 29.10.2010.

Interneahhtagáldu: Museovirasto 23.3.2010,

<http://suomenmuseotonline.fi/>

Boine, M. & Vuolab, K. 2009: Ipmiliin hálešteapmi. (lávlla CD-skearrus Čuovgga áirras. Sterna paradisea.)

Amazigh

Davvi-Afrihká eamiálbmot

Amazigh lea davvi-oarje Afrihká eamiálbmot. Amazigh (singular) ja imazighen, (plural). Amazigh mearkkaša iežaset gillii, "*friija olmmoš*" dahje "*árvvus adnojuvvon olmmoš*". Sii gohčoduvvojit maid berberin olggobeal' álbmogiin, maid ieža atnet unohassan. Si leat leamaš Davvi-oarje-Afrihkás ovdal-isláma áigge, 5000 jagi ovdal Kristusa. Sii ásset Tunisias, Libyas, Algerias, Marokkos ja Egyptas. Dasa lassin vel Saharas, nu mo Nigeris, Malis ja Burkina-Fasos.

Imazighen álbmogis leat davvi- ja mátta-imazighen. Sii ásset oasain (ruonas báikkiin sáttomehciin), alla váriin (Nablus váriin Libyas ja Atlas váriin Marokkos) ja leat nomádat, nu mo tuaregat, máttalemos guovlluin. Gohčodit ássanguovlluset Tamazgha.

Sii leat moatti riikkas eanetlogo álbmot. Muhto váilu dan dihtii dohkkejupmi ja vásihit álbmotgaslaš ja kultuvrralaš vealaheami.

Manin? Danin go riikkain gos ásset lea stáhta vuogádat mii lea sentraliserejuvvon ja lea dušše arába kultuvra ja giela ala huksejuvvon. Arába adnojuvvo áidna álmmlaš kultuvran ja giellan. Ja maid muslima osku. Dát vuogádat álggahuvvui 1950 logus, "arabisma" frijjavuođa lihkadusa oktavuodas.

Imazighen álbmot vásiha assimilašuvnna, gielalaččat, kultuvrralaččat ja politihkalaččat. Dát dagaha riidduid stáhta eiseváldiid ja amazigh álbmoga gaskii. Dasa lassin lea amazigh osku, mii lea luondduosku badjelgehččon, eai beasa amazigh namaid bidjat mánáidasaset, ja sin sosio-ekonomálaš vuogádat ja eananvuoigatvuodát rihkkojuvvojit.

Sin giella lea tamazigh. Marokko amazigh organisašuvnnat čuožžuhit ahte 60-70 % Marokkos hálldašit *tamazigh*, namalassii 20 millijuvnna olbmo. Ja 30 milljuvna oktiibuot riikkain gos imazighen olbmot ášset. Leat golbma tamazigh váldogiela, tarifit hállojuvvo davimus guovlluin, tamazight gaska-guovllus ja tashlheut máddin. Sis lea maid dološ álfabehta, Tifinagh.

Amazigh gáibidit vuoigatvuodaid iežasent identitehtii, kultuvrii ja gillii. Eanemus imazighen ášset Marokkos. Amazigh álbmot Marokkos ášahii 1995 "Amazigh Cultural Movement" (ACM) gozihan dihtii vuoigatvuodaideaset. Gávdnojit dál 800 amazigh searvvi miehtá Marokko. Lea sivilservodaga lihkadus mas lea ulbmil bearráigeahččat amazigh olmmošvuoigatvuodaid.

Hálddáhhuslaš ja juridihkalaš vuogádat Marokkos lea arabiserejuvvon ja deaddu lea nanus amazigh álbmogi assimilerejuvvot dasa. Amazigh álbmot dovdá iežas identitehta, kultuvrra ja gielaset marginaliserejuvvon.

Ovddit jagi, 2011, dohkkehuvui ođđa vuodđoláhka Marokkos. Dát politihkalaš proseassa biddjui johtui ja čadahuvui go eiseváldit balle "Arába giđa" stuimmiid leavvamis Marokkui. Dát mielddisbuvttii ahte amazigh identitehta ja giella dohkkehuvui almmolaččat. Amazigh álbmot atnet dan stuorra lávkin ovddosguvlui. Muhto dát oassi vuodđolágas ii leat vel biddjon doibmii. Beannot jagi maŋŋá go vuodđolágas buohtastahtui tamazigh ja arába giella, de ii leat Marokko parlemeanta vel meannudan dan. Tamazigh giella i leat vel praktihkalaččat dohkkehuvvon almmolaš giellan.

Nuunja Kahina lea amazigh studeanta ja aktivista gii ássá Amerihkás. Son lea Libyas eret. Su beroštumit leat friijavuoha, dekoloniseren ja gielalaš vuoigatvuodát iežas eamiálbmogii. Son blogge dáid fáttáid birra. Lean sutnje ovttasráđiid šiehttan jorgalit dán blokka.

VUOINŊALAŠ DE-KOLONISEREN JA GIELAT DAVVI-AFRIHKÁS

Dan áigge go lei giddagasas Ngūgī wa Thiong’o, gii lei Kikuyu oahpaheaddji, de son šattai dovddusiin go vuostálastti eanjalasgiela geavaheami kreatiivvalaš čállosiinnis. Eanjalasgiella lei oainnat kolonialisttalaš giella Kenyas. Son de dagai lohpadusa čállit dušše iežas eatnigillii Gikuyu, maŋŋá go lei čállán girjji *Decolonizing the Mind*. Oktan eanjalasgiela hilgumiin Ngūgī jotkkii iežas dekoloniseren praksisa hilgun dihtii maiddá kristtalaš oskku ja kolonialisttalaš nama, masa lei gásttašuvvon. Su jurdagat ja ovdamearkkat bidje johtui deatálaš divaštallama Afrihkás, mii guoskkai kolonialisttalaš ja eamiálbmot gielaide geavaheamis. Dát divaštallan ii leat dán rádjái nagodan guoskkahit eanet go dušše europealaš kolonialisttalaš gielaide. Divaštallan ii leat leamaš das mo arába giella doaibmá áidna almmolaš giellan Davvi Afrihkás.

Amazigh (pl. Imazighen) leat Davvi Afrihká eamiálbmot. Sin guovlu gohčoduvvo Tamazgha. Dan atnet oassin "arába máilmmis". Amazigh giella lea Tamazight ja lea logi millijuvnna olbmuid eatnigiellan Tamazghas ja amazigh diaspora olbmui. Dan rájes go arábat ollejedje guvlui 700 jagi ovdal Kristusa, de lea arába giella leamaš kolonialisttalaš giellan Tamazghas. Arábiseren proseassa nannejuvvui sakka maŋŋá go Davvi Af-

rihká riikkat luovvanedje kolonialismmas ja ožžo iešmearrideami 1900 čuohtelogus. Vaikko jurddašuvvui ahte arábiseren lei oassin dekoloniseremis fránskkas, ja geahččaledje váidudit fránskka giela geavaheami, de Davvi Afrihká maŋŋá-koloniseren politihka váikkohusat ledje hui vealaheaddjin Tamazight eamiálbmot giellii.

Manin galgat ráddjet kolonialisttalaš vuostálastima dušše europealaš gielaide? Arába lea geavahuvvon beanta seamma destruktiiivvalažžan ja anti-afrihkálaš vuogi mielti go fránska, eanjalaš dahje eará europealaš giella Afrihkás. Nu mo Ngūgī čilge gillámušaid ja vuollánemi, mat leat giellapolitihka kolonialisttalaš skuvlaid váikkuhus, de dát Amazigh čálli čállá seammá láhkai: *Dii ehpet máhte arába hállat, logai midjiide... "Di lehpet vilda olbmot. Mo galggan nagodit din siviliseret go ferten álgit álgo rájes?"... Ledjen jo govahallamin mo muitalivččen váhnemiddásan geat eaba ádden oahaheaddji giela. Galggašeigga go mu váhnemat vásihit mu biehttaleames mu máttuid ja iežan eatnigiela? Livččii dalle jo buoret jávkat olmmožin oktan giellan.* (Almasude, gii iežas olbmuiin gohčoduvvui Oussaid 1989).

Dát giellavealahanpolitihkka ja dagut joatkašuvvet ain Afrihká eamiálbmot giella hárrái. Dat lea badjelgehččon ja vuoimmáhuvvan arábagiela fámuin. Dáde bahát lea arábagielas stáhtus "afrihkkágiellan", vaikke doaibmá kolonialisttalaš giellan Davvi Afrihkás. Afrihká gielaide dutkanguovddážiin ja muđui ge afrihká servodagain olusat orrot vajáldahtán ahte europealaš kolonialisma ii leat áidna kolonialisma mii váikkuha afrihká kontinentii.

Arábiserenpolitihkka huksii ja ásahii boasttu vuodu ala ovttastahttima, ja dagahii áddejumi ahte buohkat Davvi Afrihkás leat 'arába' olbmot. Dát veahkaválddálaš olbmot davvin leat bággen amas giela ja identitehta amazigh álbmogii. Dáinna lágiin leat si badjelgeahččan ja dorjon kolonialisttalaš fápmogeavaheami Davvi Afrihkás. Dát politihkka joatkašuvvá otná dan beaivve: Amazigh váhnemat geat hálidit registrerehit mánáideaset eamiálbmot namain ovttatmanos biehttaluvvojit dan dahkamis. Dát politihkka lea cuiggoduvvon olmmošvuoigatvuoda organisašuvnnain. Mánát sealgáduvvojit jos hállet eatnigielaset skuvllas, seamma láhkai go eará afrihká riikkain gos dušše kolonialisttalaš giella hállo skuvllas. Vaikke imazighen olbmot garrasit oasálaste revolušuvnnas Libyas ja Tunisias, ja ledje mielde dagahemen "arába giđa," de tamazight ain olggoštuvvo almmolaš giellan dáid riikkain. Marokko parlameanttas gildojuvvui tamazight giella maŋŋá go Fatima Tabaamrant, gi lea amazigh ja parlameantta miellahttu, jearai gažaldaga eamiálbmot gillii jálus daguinis, doarjun dihtii kurdalaš parlamentihkkára Leyla Zana. Ja islamisma joatkašuvvá áidna oskun Marokkos.

Lea go erohus leš go fránška, eangalas vai arábagiella mi lea áidna dohkkehuvvon ja váldogiellan riikkas? Vissá-sit ii leat erohus mánáide geat bággejuvvojit hilgut máttuideaset giela ja eatnigielaset, mánáide geaidda muitaluvo ahte ferttejit oahppat kolonialisttalaš giela šaddan dihtii siviliserejuvvon olmmožin.

Mo arába kolonialisttalaš vuogádat vaikkeha Tamazghas, ja mo dat fámlaččat deaddá eamiálbmoga, de dat jo livččii doarvái ja duodalaš ágga manin afrihkkálaččat galggašedje hilgut arába giela eamiálbmot giellan Tamazight ektui. Go dan dahkat, de mi oasálastet dekoloniseremis, go dorjot afrihká gielaid ceavzima ja seammás vuostálastet ovddeš ja dálá kolonisttalaš válddi. Dekoloniseren ii leat mihkkige metaforaid: Go dekoloniseret iežamet vuoinŋalaččat ja sirdit eret arába hegemonia Tamazghas, de fertet joatkit lehket diehtevaččat ja rahčat iežamet giela badjelegeahččama vuostá.

Amazigh aktivistat demonsterejedje Marokko párlamenttas, go parlameantta áirras Fatima Tabaamrant, gi lea amazigh gildojuvvui 30. b. cuoŋománus 2013, hállamais tamazigh giela parlamenttas.

Girjjálašvuohhta Sámis(is)

Dieđán ahte bajilčála sáhtta mánggaláhkai áddejuvvot. Dat lea ge mu ulbmil dainna. Almmuhan goit álggus jo ahte in leat smiehttamin dán bihtás čállit mákárge girjjálašvuodahistorjjá dahje čielggadeami sámi girjjálašvuoda birra, muhto nuppe beales čálus dattege gártá linjaid gaskkas oaivvildallat sámi girjjálašvuoda (váilevaš) eatnatvuoda ja mánggabealatvuoda birra. Jurdda livččii čállit juoidá girjjálašvuoda olu surggiid birra, ii dušše šanjeriid, muhto maiddá das ahte mákár čállinhámit muđui ihtaladdet girjjálašvuodas. Nu go juohkehaš ádde, dat gal lea nu stuorra bargu ahte dan ii veaje čadahit ovttain áigečálaartihkkaliin, muhto ii mu áigumuš leat ge eará go guoskkahit muhtun áššiid mat leat guovddážis otná girjjálašvuoda ságastallamis. Loahpalaččat hálidan maiddá dadjat moadde sámi girjjálašvuoda sáji hárrái *Sámis*-áigečállagis.

Gullat dávjá dáddjon ahte romána lea eurohpálaš fuomášupmi, ii ge dan vuolga leat nu mánga čuohte jagi boaris. Ovdal dan mis ledje muitalusat iešguđet ge hámis, eposat ja lyrihkka. Sámis gulle dát šanjerat muitalan- ja juoiganárbevrrui. Juoiganlyrihkka lea ge hui čielga sámi girjjálašvuoda (ja njálmmálašvuoda)

dovdumearka mii leamaš erenoamáš váikkuheaddji ovdanbuktinvuohki. Dat lea ge addán midjiide sihke Anders Fjellnera teavstaid, Jakob Fellman čohkken muitaleaddji juigosiid, ja juoigan lea movttáskuttán diktáriid dego sihke Gaebpien Gåsta, Paulus Utsi ja Áillohačča. Go girjjálašvuoda lohka fágan, de oahppá maiddá romána ođasmahtti čálliid birra, ja eatnašat sis gullet euro-amerihká árbevrrui. Dat ii dattege leamaš hehttehussan eará álbmogiidda ge váldimis šanjerat atnui ovddidit iežaset girjjálašvuoda. Nu lea dáhpáhuvvan sihke goalmát ja njealját máilmmes. Sámis ge. Okta min dovdosemos románačállin, Jovvna-Ánde Vest, lea buorre ovdumearka dasa mo vuohkkasit sáhtta heivehit romána čállindábiid sámi muitalanvuohkái ge. Su *Árbbolaččat*-ráidu lea hui ođđaáigasaš, seammás go dat liikkáge gullá realisttalaš girjjálašvuoda árbevrrui.

Sámis ii leat olus álgage eksperimenterejuvnon iešguđetge šanjeriiguin, min čállit leat bisson dan ovtta čállinhámis maid leat válljen hápmin olles girjji čađa, ja jo measta dadjat, visot iežaset čállosiid čađa ge. Mun lean moddii lohkan giehtačállosiid main čállit lea viggan spiehkastaddat, muhto dat čállosat eai leat ilbman girjin. Ii fal dan dihtii go mun in leat lii-

kon geahččaleapmái, muhto eará lágádus-sivaid geažil. Nu goit navddán. Muittán ovttá realisttalaš mánuša, mas fáhkka idii eahpáraš-lágan figuvra hui eallin mitalussii, ja bisui das moadde siiddu, muhto de fas jávkkai. Measta dego latin-amerihkálaš čállimis nugohčoduvvon magialaš-realismmas man oarje-máilbmi fuomášii 1970-logus. Dovdosemos dáid čálliid gaskkas dáidá leat Nobel-bálkkašumi vuoti Gabriel Garcia Márquez. Ii duon sámi giehtačálloš lean nu olu eará mii lei miellagiddevaš go dat gobme-lágan ráhkkanus, muhto ii han gobmi veaje guoddit olles románaprošeavtta. Jávkkaí sihke gobmi ja mánuš, mun jáhkan, ii ge gártan fikšuvdna eanet go jurddagovvan.

Dán áigái lea šaddan dábálebbon geavahit sihke biografismma, dokumentarismma ja mátkkoštanmuitalusaid oassin románain, nu ahte vaikko girji gohčoduvvo románan, de das dattege sáhttet leat eará oasis ge, mas lohkki sáhtta vel duohta áššiid birra ge oahppat. Norgalaš girječállii Kjartan Fløgstad iskkai dán vuogi jo 1980:s, go bijai *Fyr og flamme*-nammasaš girjái vuolletihhtelin: *Av handling*, mii lea sátnestoahkan dárogillii. Jus sáni čállá oktii, de dat mearkkaša *dutkkus* sámegillii, muhto guoktin sátnin dat mitala sisdoalu birra. Dat-

tege lea Fløgstad merken girjekapihttaliid juste seammaláhkai go dutkosis lea dábálaš dahkat sisdoalulistuoin.

Vuohki seaguhit duohta fearániid oktii fuomášuvvon mitalusain, vaikkoba gálduid vuodul – das šaddá nugohčoduvvon fákšuvdna, man vuolgga lea fakta-doaba, mii mearkkaša duohtavuotta. Eará vuogit leat omd. dat maid beakkán norgalaš girječállii, Karl Ove Knausgård dagai iežas ráidduin *Min Kamp*, nammalessii čállit ieš-biografija románahámmis. Dan dagai dánskalaš Claus Beck Nielsen ge, ja son ii dušše čállán ieš-biografija, muhto divttii measta duohtaeallimis ge čállit iežas ja románafiguorra suddat oktii. Gávdnojit dievva ovdamearkkat mo iešgudetge čállit leat viggan doadjit dahje biđget románá románan – iskan dihtii šarŋera rájaid ja gierdilvuoda. Dássáži lea románá birgen buot hástalusaid čađa, ja dáidá ge danin bissut nu populáran.

Jahkeduhátmolsuma áigge lei sáhka, goit Davviriikkain, ahte manin mii viggat earuhit áššeprosa ja dáidda-prosa gaskkas, nugohčoduvvon dokumentára ja čappa-girjjálašvuoda gaskkas, go dat duohtavuodaš visot lea

prosa. Duogáš lei ee. ahte girjjálašvuohta dovddai iežas áitojuvvon odđa mediaid ja internehta geažil. Dát sá-gastallan ii leat joatkašuvvon, navdimis vuosttažettiin dan dihtii go internehta ii oro šaddamin áittan čállon sátnái – dat dáidá baicce viiddidit vejolašvuođaid čálla-láš ovdanbuktímii. Girjjálašvuođa fága siskkobeal-de hálljuvvo ge ahte leat johtimin autonoma estetih-kas heteronoma girjjálašvuhtii; ahte eai gáibiduvvo šat seammá čielga ráját das goas man šaŋŋera geavaha, ah-te mii vásihat eanet aht’ eanet seaguhus-hámiid goit čáppagirjjálašvuođas. Fágagirjjálašvuođa ovdanbuk-tin ge lea šaddamin lupmosebbo, vaikko vel sámi aka-demihkkáriid gaskkas dat čállinstiila ii leat dássáži gal nu sakka vuhtton. Árvvoštallit gis leat bealsteaset dovddahan balu ahte vuđolaš árvvoštallan soaitá gár-tat gillát internehta áigequovdilvuođa ja dilihisvuođa geažil – ahte olbmot eai mahkáš loga guhkes ja vuđolaš árvvoštallamiid nehtas. Ii dat ge oro duodaštuvvamin, mii oaidnit dan sadjái ahte eanet aht’ eanet áigečállagat välljejit almmuhit nehta bokte; šaddat online. Nup-pe dáfus orru baicce árvvoštallan ieš rievdamin, muhto dat lea eará fáddá man sáhtta eará háve giehtadallat.

Mo dasto *Sámis*-áigečállaga hárrái? Vaikko buohkat navdet *Sámisa* leat dušše fágagirjjálaš buvttan, de SFS álggahii bláđi čálakultuvrralaš áigečálan. Čálakultuvrii gullá sihke fága- ja čáppagirjjálašvuohta, muhto lea ád-dehahtti ahte nu guhká go SFS lea áigečállaga duoh-ken, de das ilbmet eanet dokumentára čállosat go fikšuvdnateavsttat. Ii dattege leat mihkkige hehttehus-aid *Sámis* bokte almmuhit maiddá earálágan teavsttaid, nugo muhtumin leat ge dahkan, vaikko eat nu dávjá. *Sámis* hálida odđa čállošiid mat eai leat ovdal almmu-huvvon eará sajis, ja áinnas livččii somá jus *Sámis* áig-gi mielde šattašii dat medium *Sámis* man bokte odđa čállit, odđa ideat, odđa čála- ja ovdanbuktinhámit idášedje. Dál lea áigečála dan mađe etablerejuvvon čálakultuvrralaš gaskaoapmin ahte arvá – jus hástaluvo dahje ieš fuomáša dan guvlui – geahččaladdat, leh-kos dál sáhka stiillas, sisdoalus, hámis dahje šaŋŋeris. Sámi čálakultuvra dárbbáša eksperimenterema vai bis-su geasuheaddjín ja hástaleaddjín, ja buot eanemus dat dárbbáša praktiserejaddjiid – olbmot geat čállet!

Erenoamáš viessu – erenoamáš girji

Kristians hus / Kristiana viessu / Kristian's House

Inghild Karlsen

ČálliidLágádus

Inghild Karlsena fotogovat čájehit erenoamáš viesu. Loga dán golbma oanehis muitalusa viesu ja albmá birra gii dan ceggii. Don šattat fas geahččat govaid, ja fas, it ge dáidde geargat daiguin. Don leat jo ohcamin su gii lei huksenmeaštir. Na – ja várra gávnnat su.

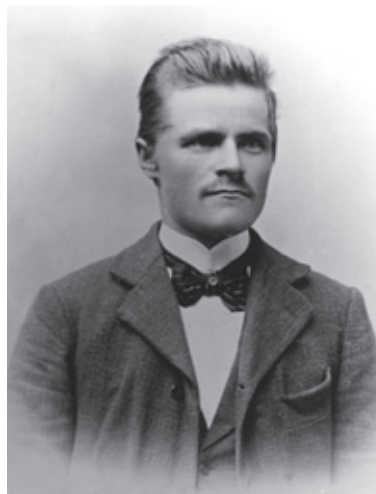
Inghild Karlsens fotografier viser et helt spesielt hus. Les de tre korte beretningene om huset og mannen som reiste det. Du vender tilbake til bildene, igjen, og igjen, og du blir ikke ferdig med de. Du leter nå etter byggmesteren. Ja – og du finner han kanskje.

Inghild Karlsen's photos show a very special house. Read the three short stories about the house and the man who raised it. You return to the pictures again and again, and you are not done with them. You are now searching for the builder. Yes - and maybe you'll find him.

INGHILD KARLSEN **Kristians hus |
Kristiana viessu | Kristian's House**

Golmma gillii | På tre språk | In three languages 127 s.
Garra olggoš | Innbundet | Hard cover
NOK 250,- ISBN 978-82-8263-129-7

ANDERS LARSEN

Dát čálus lea váldon Anders Larsen (1870–1949) girjjis *Mearrasámiid birra*, mii álggu álggus lei čállon sámegillii, muhto mii almmuhuvvui dušše dárogillii 1950:s Romssa vuorkádávviid čálaráiddus. Girjjáža lei beakán J.K. Qvigstad jorgalan dárogillii ja almmuhii dan namain *Om sjøsamene*. Qvigstad lei ieš ávžžuhan Larsena čállit girjji mearrasámiid vieruid, oainnuid ja árvvuid hárrái. Qvigstad dovddai Larsena čeahpes ja viššalis álbmotdieđuid čohkkejeaddjin, gean lei geavahan reangan ráhkadettiin sápmelaččaid máidnasiid ja muitalusaid girjeráiddu, mii ilmmai sihke sámegillii 4 girjin 1927–29 namain *Lappiske eventyr og sagn*. Dárogiel jorgalusas lea Qvigstad guođđán eret muhtun osiid Larsena originála mánusis, ee. čujhusa dasa maid dáža girječállii Jonas Lie čállá "finn"-namaid hárrái. *Mearrasámiid birra* lei mañimuš čálus maid Larsen gearggai čállit. Qvigstad muitala ovdasánistis ahte son oáččui mánusa skábmamánu loahpageahčen ja juovlamánus gulai ahte Larsen lei jápmán.

Anders Larsen lei riegádan juovlamánu 2. b. 1870 Silvetváhkis Návuonas ja jámii juovlamánu 10. b. 1949 Vuovdesiidii Sandtorg gielddas (odne Harstad gielda). Válddii oahpaheaddjioahpu 1897–99 Romssa semináras, ja barggai eallinagi oahpaheaddjin, Finnmárkkus

1918 rádjái, dalle fárrii Máttá-Romsii eamidis ruovttuguvlui. Lei oahpaheaddjin 1940 rádjái, go ollii ealahakkii. Dovdosemos son lea aviissa *Sagai Muittalægje* doaimmaheaddjin (1904–11), man ásahii ovttas vieljaidisguin Silvetváhkis. 1903 vieljažat áсахedje Návuona samesearvvi aviissa almmuheami várás. 1912:s ilmmai Larsenis oanehis romána, man almmuheami ieš goastidii. Romána ilbmá ođđasit sámegillii dán čavčča, ja seammá girjjis lea dat maid dárogillii jorgaluvvon, namain *Dagen gryr*.

Mearrasámiid birra lea doalahuvvon Anders Larsena iežas giela mielde. Ođđa girjjis mii almmuhuvvo guovvamánus leat maiddá eará čállosat maid Larsen lea čállán dalá Navuon-sámegiela mielde, ja maid gohčoda giellaovdamearkan. *Mearrasámiid birra*-girjjis gávdnat dievva miellagiddevaš dadjanvugiid, maid maiddá gávdnat su románas. Mii leat válljen doalahit Larsena čállosa juste nugo ieš čállá, leat dušše ortografija ođasmahtán. Mánnga dáfus sáhtta dadjat ahte Larsena girji doalbmá mearrasámi vásttan Johan Turi *Muitalus sámiiid birra* girjái. Turi čállá eanáš badjesámiid oaidninsajis, go gis Larsena perspektiiva eahpitkeahhtá gullá mearrasámi kultuvrii.

Mearrasámiid birra

Davvi-Norggas ja Kolanjárggas orrot mearrasámit, ja sii leat gal leamaš doppe guhkes áiggi, gáttu mielde badjel 2000 jagi. Vissá seabut goas sii bohte Norgga mearragáddái, dan ii dieđe oktage. Dat lea jáhkahahtti ahte boazosámit bohte manjil deikke. Álggus leai gal mearrasámiid eallinláhki mealgat dohko sullii go eará olmmošcearddaid geat dál orrot Davvimearragáttiin, ovdamearkka dihtii samojedálaččat ja eskimoálaččat. Sii bivde guliid mearas, jávrriin ja jogain. Sii bivde maiddái njuorjuid, gottiid ja lottiid. Nu bohte sii áigái. Sin bivdoneavvut ledje dávgi, njuolla, hárrpuna, skohttal ja vuogga. Dat ledje ráhkaduvvon dávttis, čoarvvis dahje geađggis. Bergen museumis oidnen mon muhtumin vuokka mii leai ráhkaduvvon reatkkás. Muitaledje ahte mearrasámit dološ áiggi atne dakkár vuokkaid.

Mearrasámiid lohku lea dál Norggas lagabuidda guokte logi duhát. Áiggi mielde leat ollu boazosámit sirdán Norgga mearragáddái go sii leat massán bohccuid ja gefon. Dán láhkái lea mearrasámiid lohku lassánan. Muhto in mon jáhke ahte mearrasámit álo leat leamaš riehta buorre mielas go dát geafes badjesámit sirde sin lusa. Mearrasámiin leat dávjá ollu mánát, njeallje, vihtta, gitta logi máná. Boazosámiin eai leat dáválaččat cambbo go okta, guokta, golbma máná. Ollu mánát boazosámiin jápmet vuosttas jagis.

Mearrasámit ja boazosámit leat sogalaččat, muhto gaskavuohta ii leat álo leamaš riehta buorre. Go boazosámit gidđat bohtet vuolás bohccuiguin, de lávejit sii orrut mearrasámiid siiddain geassit. Mearrasámit leat dávjá arvaset. Boazosámit leat dego guossit. Sii ožžot

borrat ja juhkat, varas guoli ja lákcamielkki. Muhto mun lean gullan olbmuid dadjame sihke Návuonas, Reašvuonas ja Ráhkarávjjus ahte boazosápmi lea hánis, go son hui hárve addá vuoššanbierrgu, ja go son boahťá Bossogohpe-márkanii bierrgogurpmiin, de lea dego son ii šatain dovdda su verddes, gean siiddas son lei geassit. Dat lea diehttalas ahte eai buot boazosámit leat dákkárat.

Arvvas, liekkus badjenisu

Mon muittán ovttá hávi geassit mon vulgen muhtun boazosámi guossái. Go mon bohten goađi lahka, de fallehedje njeallja beatnaga bajás ja bohte ovttá ciela mu vuostái. Mon orustin, in lean šat jáluid alde; muhto de bodii badjeáhkku ieš olggos ja šiggugodii beatnagiid eret: Oro jaska, "Musta", "Bella", "Čábbut", "Ránis"! "Bohtet deika!" Ja beatnagat orustedje dallánaga ja máhce ruoktot eamideaset lusa, seaibi julggiid gaskas. Go mon ledjen bivdán "Buorre beaivvi" ja muitalan gii mon lean, ja gos mon bohten, de bovdii áhkku mu goahtái. Mun mannen sisa ja čohkánin muhtun duolji ala ja sártnodin dáinna liekkus sámenissoniin. Son vuoššai gáfe, ja go mii jugaimet dan (goađis leai áhkus guokte máná, bealšaddi nieida ja bárdni), de jearai eamit: "Borat go don basson bohccobierrgu?" "Eatnat giitu! Boran gal", vástidin mon. De manai áhkku olggos ja vieččai buoiddes erttega sisa ja das čuohpaimet mii ja basiimet bierrgu dolas. Dat leai hapmobboraš. Mon muittán ain dálge dan šiega, arvvas, liekkus nissona.

Go boazosámit gidđat bohtet vuolás boazočorragiin, de lea bohccuin uhcán guohtumuš luohkás. Ja de láve-

jit bohccot bahkket mearrasámiid gittiide, ja dan láhkái šaddá ollu vahát. Boazosámit eai siđa buorremielas vahága máksit, ja de šaddá soahpameahttunvuoh- ta ja láhkaášši. Mon muittán ahte Návuoas fertejedje mearrasámit daid gaskkaid gohcit ihkku ja gáhttet gittiideaset. Ii sis lean šat idjaráfi. Muhto mánngas sis eai duostan guoddalit boazosámiid. Sii balle ahte mávssa- tahkes boazosámit bidjet jámežiid sin ala. Dat lávejit uhkádallat go moarrái manne. Sii mahká ledje noaid- dit. Dál lea dat eará láhkái. Mearrasámit eai šat ballá dan dáfus, ja sis leat dál maiddá áiddit gittiid birra.

Boazosámit leat dávjá jáválaš olbmot, ja sii eloštit duoddariin dego friddja lottit. Danne sii leat dávjá čevaljáat ja roahkkadat. Sii hedjošit mearrasámiid eallinčeardda. Muhto mearrasámit eai ane boazo- sámiid dađe eambo earus. Sin mielas ii leat boazo- sámiid eallinvuohki gádaštahti. Sii gáddet ahte sis lea ráfáleabbo orrunláhki go boazosámiin.

Dákkár ipmárdusa lean mon ožžon dáinna báikkiin gos mon lean leamaš.

"Son garruda juohke sánis dego láddelaš."

Mánngga báikkis orrot mearrasámit ja suomalaččat, ja sin gaskavuoh- ta lea eanas báikkiin buorre. Reašvuonas Álaheajus atnet datteke suomalaččat iežaset buorebun go "lappalaiset". Muhto sámit doppe eai atte vuollái. Sii gohčodedje suomalaččaid "golgo-láddelažžan". Sii ieža mahká leat leamaš dáppe Norggas álgoálggus. Ii datte- ge leat roggi sin gaskkas nu čiekŋal. Suomalaččat náit- taladde dávjá sámenieiddaiguin. Mu dieđus lea gaska-

vuoh- ta sámiid ja suomalaččaid gaskkas mealgat buorre Návuoas ja Nuorta-Finnmákkus.

Ii dat gal álo leat leamaš buoremus olbmát suomalač- čain, geat leat sirdán Norgii. Mearrasámit lávejit dadjat dakkár olbmo birra gii jura álo garruda: "Son garruda juohke sánis dego láddelaš."

Mánngga báikkis orrot sámit ja dážat bálddalagaid, muhto gaskavuoh- ta ii leat leamaš nu buorre go dat berrešii leat. Dážain leat dávjá goargatlaš jurdagat iežaset birra. Sii leat atnán sámiid suohpatus olmmoš- čeardan ja leat badjelgeahččan sin. Muhto leago son dát nu leamaš dološ áiggi? Girječálli Jonas Lie gáddá ahte dološ áigge atne dážat sápmelaččaid earus. Son čállá: "Finn var hos de gamle nordmenn et aktet navn. De gav sine barn sådanne navn: Finn, Bogefinn, Arn- finn, Torfinn, Dagfinn osv." Dat lea jáhkehahti ahte Jonas Lie gáddu lea vuoigat. Jos dážat dalle livčče at- nán sámiid suohpatus olmmoščeardan, de sii eai livčče bidjan sin mánáide dákkár namaid. Muhto alma dážain lea dálge maiddá dákkár namat? Lea gal; muh- to sii leat vajáldahtán maid dát namat mákset. Ovda- mearkka dihtii: "Bogefinn" máksá "dávgesápmelaš". Sá- mit ledje deaivilat báhčit dávvggiin, ja dážat leat gal sávvan ahte sin mánát galggašedje šaddat nu deaivilat báhčit go sámit. Danne navde sii bártniideaset sámi na- ma mielde "Bogefinn".

Manjit áiggiid šattai dát erohus: Nállebadjelgeahččan šattai stuoris. Jagi 1700 birrasiin atná Thomas von

Westen-rohkki goavis sániid go son čállá nállebadjelgeahččan birra ja sin meannudeami sámiiiguin Davvi-Norggas.

Muhtun duiskalaš johttiolmmái Leopold von Buck muitala ahte Helgelánddas lávejedje dážat dadjat go suhtadedje gaskaneaset: "In mun ane du eambo vearan go sápmelačča". Nu muitalii Leopold von Buck dan jagi 1807.

Mánŋa dárolaš dajaldagat dahje sátnevádjasat Davvi-Norggas muitalit movt dážat hilgo mearrasámiid ja badjelgehčče sin. Mon namatan dušše guokte dáinna: "Først folk, sia finner" ja "Det er forskjell på folk og finner".

Áiggi mielde lea dattege gaskavuolta buorránan miedaid miedaid. Ii dál šat leat nu hárve ahte dážat náitaladdet sámiiiguin. Dakkár seahkaneapmi lea juo leamaš guhká, ja mánŋga dáža sogas Davvi-Norggas lea sámivarra. Muhto ain lea muhtun báikkiin sakka nálleunokasvuolta. Mánŋgas dáža bealis eai sida dan gullat ahte muhtumat sin ovdavánhemiin ledje sieiva sápmelaččat. Sii gosii moarrái mannet jos oktage geažida dan.

"Fulkkežagat gávccenuppelogát buolvvas"

Muhtun mearrasámi áhkku bođii muhtumin ovttá dárrolaš bearraš lusa ja álggii bearrašallat, muitalii ahte su diedus ledje sii fulkkežat. Sii šadde ipmašii, ja okta dainna manai máttarádjá lusa ja jearai: "Diedát go don ahte min sogas lea sámivarra?" "Mon lean gullan ahte okta sámenieida lea boahtán min sohki ovdalaš áig-

gi", vástidii máttarádjá. Dážat gal eai liiko dasa go sámmit ripmet fuolkkástallat, go sii eai leat lagaš fuolkkit. Danne hal leage sis dat dajaldat "De er attenmenninger likesom finner".

Dat lea mu geatnegasvuolta muitalit ahte gávdnojit gal dážat geaid nálleunokasvuolta ii váivvit, muhto dat leat dávjá dážat geain lea stuorit kultura, stuorit olmmošlašvuolta. Sápmelaččat leat gal juo áigá áican dan. Sis lea dajahus: "Básdáža dušše boagusta, muhto dážahearrá ii modjos ge, dušše guldala go sápmelaš dárusta".

Mearrasámit gal miedihit dasa ahte dárrolaš lea jierpmálaš, dutkalas ja hutká mánŋga hárrái; muhto olmmošlašvuolta lea mahká stuorit ja buoret sámisogas. Mon lean gullan sin dadjame soames šiega dáža birra: "Son leai hui šiega olmmái vaikko lea dáža". (Jáhkovuonas.)

"Dážas lea čáhppes vuoivvas", lea muhtun dajahus mearrasámiin. Dat máksá ahte dáža lea heajos olmmoš. Go guolis lea vuoivvas čáhppat, de dat lea heittot, ii dakkár vuoivvas atte vuojá, ii das leat gávdni.

Sátnevádjasat govččagaid (goappašagaid) bealde muitalit muhtun muddui makkár gaskavuolta lea leamaš.

Nálleunokasvuolta

Nálleunokasvuolta lea dál uhcimus Nuorta-Sámieatnamis, Deanus ja Várggáidvuona (Várjjatvuona) birasiin. Doppe leat dážat ja mearrasámit dávjá šiega ustibat. Muhto gaskavuolta headju dađemielde go

olmmoš boahotá máttibuidda, ja Helgelánddas lea dat heajumus.

Mearrasámiid vearrogessiid-lohku 1601, 350 jagi dás ovdal, čájeha ahte dalle orro mearrasámit Norgga mearragáttiin Várjjavuona rájes gitta Helgelándda rádjái. Ollu mearrasámit orro dalle Nuortalándda-ámtas. Dál lea doppe mearrasámit áibbas jávkan. Gos leat dál Sáltavuona ja Vesteråla mearrasámit? Ii doppe šat gullo ge sámegeiella siiddain. Dat sámit geat doppe velá leat, leat sirdán Ruotariikkas dohko. Eai sii gula daidda boares mearrasámiide. Dat leat áigá juo dáruduvvan ja molson gárvvuid, ja seahkanan dážaid searvái ja lohkkuojuvvojit dážan.

Dat lea gáddimis ahte mearrasámit Davvi-Norggas áigge mielde miedaid miedaid jávket dážaid searvái jos seammá dilálašvuotta bistá.

Muhtun jierpmálaš mearrasápmelaš, guhte lei jurddašan dan birra, árvalii muhtumin ná: "Jos mii áigge mielde šaddat seahkanit dážaid searvái, de mii eat galgga šaddat sin searvái bálvaledji láhkásažžan". Ja nubbi sápmelaš miedihii dása ja láhttestii: "Eat mii galgga šaddat dážaide dušše 'muorračuollin' ja 'čáhceguoddin'."

Muhtun dárolaš skuvllaolmmái čálii muhtumin munnje: "Vikingalaš varra ain rávnnjista Dáža suonain. Son seatná oažžut bihtáš sápmelačča láđis ja lotkes luonddu, vai su garra goavis luondu veháš ge litnu".

Mon jáhkán ahte dán dárolaš skuvllaolbmá jurddašavuohki lea vuogiat.

Sápmelaš lea vihkolás

Sápmelaš lea vihkolás. Dát lea su headjuvuotta. Ii son sáda jáhkkit buori eará olbmui. Son sihtá vihkut. Dávjá lea juoga maid son vihku, gosii juohke áššis ja juohke olbmos. Mon jáhkán ahte dát lea soga ovdalaš áigge mii lea dahkan su dakkárin. Danne soaitá johtti-olmmoš, go son boahotá sámisiidii, álggos oažžut dan jáhku ahte sámiiin váilu siivolašvuotta. Son sáhtta rat sivevui mannat. Muhto go son šaddá oahpis, ja lea siivu olmmoš, de gávdná son sámiiin ollu olmmošlašvuotta ja ustitlašvuotta.

Mearrasámiin lea dávjá dat dovdu ahte sii leat heajut olmmoščearddas. Dat dovdu váivvida sin sakká. (Mindreverdighetsfølelse.) Go mon muhtumin lean sártnodan singuin ja geažidan ahte sis galggašii leat feara mii buoret ja čábbáseabbu, de lávejit sii dušše bonjastit oavviset ja láhttestit: "Gal hal dáidá sápmelažžii dohkket!" Ii dat leat nu gal ahte sii ieža jurddašit nu; muhto sii dušše áđđestallet dážaid. Sii leat gullan dážaid láhttesteamen nuvt. Dat dajahuš almmuha ollu váidaleami ja bahčavuotta sámiiid bealis.

Sámit leat ráfálaš olmmoščearddas. Muittán ahte mánán gullen ollesolbmuid muhtumin sárdnume soađi birra. Sii imaštalle go soalddáhat galge storrát olbmuid goddit. Okta boares sápmelaš didii muitalit ahte soalddáhat ožžot dakkár garra juhkamusa ahte sii masset buot olmmošlašvuotta ja šaddet hiebmát goavvit. Sii eai šat jurddaš mii lea buorre ja mii lea bahá. Dakkár juhkamusa maŋŋil bahkkejit sii ovdan ovtta biškku. "Vai nu, vai nu!" gullojedje earát dadjamin ovtta njálbmái.

Máinnas

Váldon Anders Larsen girjjis *Mearrasámiid birra*, čállon 1949. Máidnasa lei Larsen gullan Návuoas. Qvigstad guđii dán máidnasa eret go jorgalii ja almmuhii Larsena girjji dárogillii.

Muhtin gonagas ja su hearrát ságastalle muhtumin biergomállásiid birra. Sii árvaladde makkár son olmbiergu lea borrat, movt son dat máistu. De heivii jura dalle nuvt ahte muhtin bahádahkki leai dubmejuvvon heakkas massit, ja sus leai heagga eret váldon. De serve gonagas ja su hearrát ahte dál galge sii geahččalit vuoššat olmbiergu vai sii besse diehtit movt dal dat máistu. Gonagas bijai olbmáidis viežžat ovttá bihtá olmbiergu, ja de galge sii vuoššat dan. Go biiggát ledje vuoššan dan biergu, manai gonagas jávohaga gievkaniid ja siđai biiggáin máistit biergu. Dat leai su mielas hui buorre. Son ballagođii ahte jos su hearrát ja earrásat ožžot dan diehtit ahte olmbiergu lea nu buorre, de ripmet sii olbmuid gottašit, ja de šaddá hirpmus dilálašvuohta. Gonagas gohčui biiggáidis bidjat eret dan biergu, ja dan sadjái bijai son biiggáidis vuoššat silis beatnabiergu. Gonagasa hearrát eai diehtán maidege. Go sii álge borrat, doivo sii ahte dat leai olmbiergu. Sii ledje buohkat dan oaivilis ahte ii olmbiergu leat borahahtti. Dat dušše váimmu gággá.

Gonagas ferii jierpmálaččat.

Margrehtá

– sámiid vajálduvvan bassiolmmoš

Háliidii leat sámiid miššonearan

1380-logu loahpageahčen Margrehtá, gii gohčoduvvui kristtalaš sápmelažžan, dagahii oaivebákčasá Uppsála earkebismii. Margrehtás ledje vuoiŋnalaš attáldagat maid son oaivildii lei ožžon Ipmilis. Dál son háliidii earkebisma doarjaga ja veahki miššoneret báhkinlaš sámiid gaskkas.

Lei diet áigi go ledje "vuoiŋnalaš" soadit ee. mongolaid, ruoššaid ja durkalaččaid vuostá. Muhto sámiid gaskkas gal lei leamaš miššoneren hui sahtedohko. Uppsála báhpat eai orron luohhtimin Margrehtái, geas mahkáš ledje erenoamáš, vuoiŋnalaš návccat ja gii hálddašii oaidnemehttun máilmmi. Ledje gal diekkár ovddolaš ja oaidnemehttun vuoiŋnat áigeguovdilát. Eurohpás lei badjánan ballu nissoniidda geain mahkáš lei dáidu hálddašit oaidnemehttumiid. Nissonat geain ledje dákkár attáldagat, suorggahedje njunušiseválddiid. Daid doarridišgohte.

Sáddejuvvui kloastarii

Margrehtá oaččui uhccán doarjaga báhpain, ja nu livččii sáhttan jávkat historjjálaš seavdnjadassii. Muhto son ii vuollánan. Son oaččui oktavuoda bismmain gean namma lei Tord. Tord gulai daid searváii gii ávvira anii Vadstena Birgittas, gii lei dahkkon bassiolmmožin danne go sus ledje vuoiŋnalaš attáldagat. Tord gávn-

nahii ahte Margrehtás várra ledje ipmillaš sárdnunattáldagat. Vai ii dárbašan veaháš ge eahpidit, de son sáddii Margrehtá muŋkkaid lusa Vadstena kloastarii. Sii han sáhtášedje duodaštit Margrehtá attáldagaid.

Vadstena muŋkkat válde bures vuostá Margrehtá. Sii dihte ahte earkebisma ii luohhtán sutnje, ja giđđat 1389 danne sáddejedje su dronnet Margreta (1353–1412) lusa oažžut su doarjaga áššái. Dronnet Margreta biebmoeadni lei bassi Birgitta nieida gii lei bajásšaddan Vadstena kloastara birrasis. Dál lei dronnet aiddo vuoitán su gilvaledjiid vuostá, ja Malmö gávpogis smiehtadii mo son galgai stivret Norgga/Ruota riikka.

Dronnet luhtte

Searaláš ja bargánis dronnet válddii bures vuostá Margrehtá. Son oaččui Lund earkebisma čállit guhkes breava sápmelaččaide. Breavastis son álggaha

dainna doavagiin ahte sápmelaččat guđđet báhkinoskku ja dorvvastit rivttes oskui – kristtalašvuhtii. Dasto čuovvu čoahtkái geassu kristtalaš báhkkomiin ja bippalhistorjjás ja makkár mearkašupmi gásttas lea. Loahpalaččat ávžžuha sápmelaččaid dahkat buriid daguid. Breava lei erenoamážit jurddašuvvon Ruota beale sápmelaččaide: "Universo populo Lappenorum, & specialiter corone regni Svecie subjecto". Loahpas dronnet sáddii dearvvuođaid Uppsála earkebismii ja ávžžuhii su veahkehit ealjárís sámenissona nu bures go sáhtii. Breava lei čállon latiinnagillii, ja danne lea jearaldat makkár ávki dán breavas lei sápmelaččaide. Margrehtá háliidii báhpaid, kristtalaš girjjiid, girko-dávviid ja buot dakkáriid maid sáhtii geavahit miššoneredettiin Sámis.

Margrehtá fertii vuolgit okto davás Uppsálie, ja ii doppe ge ožžon doarjaga ja veahki. Ii šat gullon sus mihkkige mángga lot jahká. De, 1412:s son fas lea bohtán

Ruottelaš báhppa Olaus Magnus (1490–1557) almmustahtii 1555:s Romas girjjiid Davviriikkaid álbmogiid birra mas leat maiddái sárgosat sámiid birra. Ovdal go fárrii Romai, de gearrgai son maiddái johtit earret eará máttasámi guovluin. Sárggus várra čájeha máttasámi nissona gii lea bahčimin álddu. Sárggus lea dahkon sullii 100 jagi mángá go sámi nisu Margrehtá elii. Olaus Magnus 1555.

Vadstena kloasttar, gos sámi nisu Margrehtá finai dáhttumin doarjaga su miššonbargui.

Uppsálii dáhttut doarjaga su bargui. Muhto ain ledje báhpát galbmasat su doaimmaide. Sii sáddejedje su muhtun kloastarii Stockholmas. Kloastara muŋkkat galge de árvvoštallat ledje go buorit vai bahás vuoinŋat mat jođihedje Margrehtá.

Muŋkkat beroštedje sus

Mii de dáhpáhuvai? Margrehtá hirmástuhtii muŋkka Filip Petersson gii oaivvildii ahte sámenisu lei ožžon su attáldagaid kristtalaš Ipmilis. Son gávnnahtii ahte lei buoret oažžut ságaide olbmo geas lei buoret okta-vuohta Uppsála eakebismmain go sus. Danne son sáddii Magrehtá abbeda dahje muŋkka lusa Bergena Munkeliv kloastarii. Abbed lei ásaheamen Birgitta-kloastara Bergenii, ja sámenissona jurdagat gale duođaid geasuhedje su. Son ofelasttii Margrehtá Dánmárkku bokte gitta Vadstenai – muhto ii guhkkelii. Nu čilge historjádutki Bjørn Brandlien. Emiseara Adof Steen čilge gis ahte Margrehtá deaivvai Munkeliv kloastara abbeda Vadstena kloastaris, ii ge Bergenis.

Margreta (1353–1412) lei uniovnna dronnet 1300-logu loahpas. Su vánhemat ledje dánkalaččat, isit lei norgalaš ja su biebmoeadni, gii lei ruottelaš, lei bassi Birgitta nieida. Margreta biebmoeadni bajásšattai Vadstena kloastara birrasis.

Portugálalaš Damiao de Gois (1502–1574).

Giddat 1414 Margrehtá jođii okto Uppsálie, ja sus lei abbeda čállin breava mielde mii ávžžuhii earkebisma doarjut miššonbarggu Sámis. Muhto ii dán ge háve Margrehtá ožžon veahki su bargui. Oažžut gal diehtit ahte gonagas sáddii muhtun miššuneara, hearrá Toste, Sápmaí sárdnidit, gásttašit ja hukset kapeallaid sámiiid várás 1419:s, muhto dađe eambbo eat dieđe. Vaikko muñkkat dahje abbedat beroštedje su rahčamušain ja gillámušain, de ii dahkkon datte mihkkige.

Ruoŧa nisu Birgitta gal dahkkui bassiolmmožin ja šattai vuoinjalaš ofelažžan ollugiidda, muhto sámenisu Margrehtá gal šattai gillát su oskku dihte ja vajáduvvui.

Uhccán doarjja

De lea jearaldat. Manne Margrehtá oaččuui uhccán doarjaga su miššonbargui? Lea čalbmáičuohcci man uhccán beroštumi earkebisma čájehii. Ii bat su bargu lean geahččalit vuoitit sieluid kristtalaš albmáie ja lpmi-lie. Ii leat nu álki čilget sivaide dasa. Muhto orru leamen

Bassi Birgitta bázzi Vadstena kloastargirkus. Son orui mángalot jagi Romas. Doppe plánii kloastarhuksema Vadstenai. Go lei pilgrimmátkkis Jerusalemii, de su dearvasvuoda dilli fuotnánii. Go bođii ruovttoluotta Romai, de son jámii suoidnemánu 23. beaivve 1373. Jagi manj-ŋá joavku mii fievriddii su liikka Ruttii, joavddai Vadstenai – suoidnemánu 4. beaivve 1374. Poava dagai su bassi-olmmožin golggotmánu 7. beaivve 1393.

Davviriikkat dronnet Margreta áigge.

váilevaš, ekonomalaš vuoiu deatalaš sivvan dasa. "Sámevearru" lei guhká leamaš deatalaš sisaboah-tun Norgga gonagassii ja su vuollásaččaide. Jagi 1313 Norgga gonagas Håkon V lohpidii sápmelaččaide vea-ro- ja sáhkkuvuoládusa jos dorvvastit kristtalašvuhtii. Ja jagi 1319 Norga ja Ruotta sohpe oktasaš lihttogot-ti dahje uniovnna ja oktasaš gonagasa mii bisttii 1500-lohkui. Margreta lei riikkaid oktasaš dronnet čuohtelogo loahpas.

Lei portugálalaš Damiao de Gois (1502–1574) gii vuosttasin čilgii váilevaš miššonberoštumi sámiid gaskkas danne go lei uhccán ekonomalaš ávkin girko-hearráide. Go son, maŋŋá go lei fitnan Sámis 1529:s, geahččalii de čilget manne sápmelaččat eai lean šad-dan kristtalažžan. Dan sivvan lei kristtalaččaid vuovd-náivuonta. Oainnat báhkinaš sápmelaččat fertejedje máksit garra veauid ja divadiid eiseválddiide. Nu Damiao sáhtii duođaštit ahte eai girkohearrát eai ge

gávpealbmát dáhtton massit dán deatalaš dietnasa. Danne eai vuoruhan miššondoaimmaid Sámis.

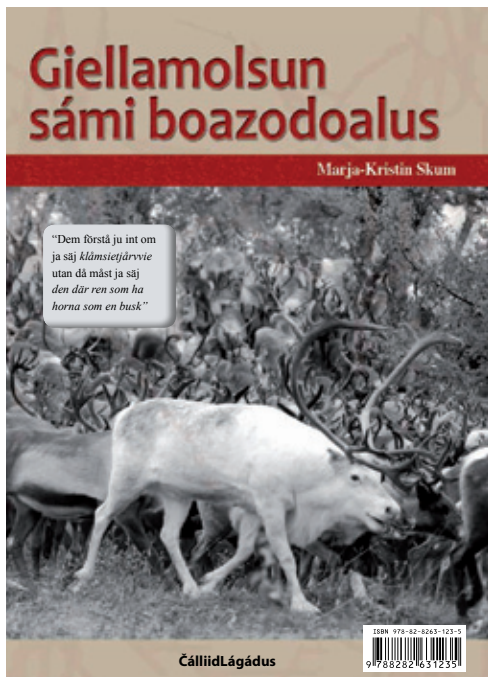
Lea namahan veara ahte poava Johannes XXII lei juo 1323:s mearridan ruossasoadi sámiid vuostá, "quidam pagani dicti Finnar" danne go oaguhedje kristtalaš dážaid ja vissa maiddái ledje fallehan sin. Kristtalaččat geat dorvvastedje vearjjuide báhkinaš sámiid vuostá, galge beassat návddašit seamma suttubeastima go sii geat vádjoledje bassi eatnamii.

Gáldut

- J. Vahl: *Lapperne og den lapska Mission*. København, 1866.
 Bjørn Brandlien: "Samenes tapte helgen". Artihkkalat. Klassekampen 04.04. 2011.
 Adolf Steen: *Samenes kristning og finnemisjonen til 1888*. Egede instituttet, 1954.
 Hans Lindkjølen: *Nordisk Saga. Samene i litteraturen*. Tyri Norsk Forlag, 1993.
 Sven Bergman: *Seklernas Vadstena*. Vadstena Affärstryck, 1955.

Giellamolsun sámi boazodoalus | Språkbyte inom renskötelsen

MARJA-KRISTIN SKUM lea guorahallan boazosámiid giela Gran- ja Svájppa čearuin Ubmisámi giellaguovllus. Erenoamáš lea guovlu go dáppe leat deaivvadan guokte iešguđetlágan boazodoallokultuvrra ja guokte sámegeiela. Mii de geavvá?

MARJA-KRISTIN SKUM har undersökt samiskan inom renskötelsen i Gran- och Svaipa samebyar i Umesamiska språkområdet. Det speciella med detta område är at där har två olika renskötarkulturer med två olika samiska språk mötts. Vad sker då?

MARJA-KRISTIN SKUM

Giellamolsun sámi boazodoalus | Språkbyte inom renskötelsen

Davvisámegillii ja ruoŋagillii seamma girjjiis | Nordsamisk och Svensk i samma bok

192 s. Garra olggoš / Innbundet NOK 225,-

ISBN 978-82-8263-123-5

Dingo dás! | Bestill her! www.lagadus.org
Dahje jeara girjegávppis! | Eller spør hos din bokhandel!

Govvamuitut

Boares govat mitalit – dán vuoro govat Sámi rittus ja vuotnagáttiin

Mearrasápmelaččat,
johkasápmelaččat,
vuovdesápmelaččat,
badjesápmelaččat,
johttisápmelaččat,
dálonsápmelaččat, ja várra olu
eambo sierralágan sápmelaččaid
sáhtášit namahit.

1970-logus oahpásmuvaimet sámi
joavkkuide maid mii eat diehtán
gávdnodjedje ge, goit riegádii ođđa
doaba dárogillii – man sámegillii lei
álki jorgalit: "sotnabeisápmelaččat".

Li diedusge lean ođđa sáni vuolg-
gaheaddji, Henrik Ravna Deanus
eret, rámeamean dien joavkku.
Sotnabeisápmelaččat ledje sii
geat dáža gávpogiin vázzigoh-
te gávttiiguin ja áinnas háliidedje
čájehit ahte ledje sápmelaččat, ja
vuosttildedje dáruiduhttima.

Li doaba *mearrasápmelaččat* ieš
alddis mital dađe eambo go dan
ahte leat sápmelaččat geat ássat
Sámi mearrariddus. Ovdat das
dáiddii lean vehá eará sisdoallu, go
dábálaččat lei sáhka das mo lei ol-
bmuid birgenláhki.

Sii ledje eanaš vuotna- ja mearra-
riggodagaid hálddus. Sáhtii lean
vel lassin smávit šibitdállu. Nu attii
dát maddái lunddolaš bargujo-
gu: albmát meara alde ja nisso-
nat dálloallin. Olu boares govat
duođaštit aiddo dán.

Skápmamánu 2013 ilbmá Gjert
Rognli ja Ludvig Rognli fáktagirji
sámegillii ja dárogillii, namma sá-
megillii *Várit leat seammát – jáv-
kamin mearrasámi kultuvrra govat.*

Gáivuona vieljaš-guovttos doku-
mentereba mo ovddit buolvva
mearragáttéássiid kultuvra lea vás-
sán áigi, go stobut leat báhcán áv-
din, fatnasat fiervvás mieskamin, ja
ovddeš vázzinbálgát savvomin. Go-
vat boktet ahkidis dovdduid, muh-
to Rognli guoktá girji fuomášahttá
maid ahte mearrasápmelaččat eai
leat jámadeamen, go otná mearra-
sámi buolva čuožžilii, ja lea vuolg-
gahan riđu rittus, ja dán riđu bie-
gaspállit ollet miehtá Sámi.

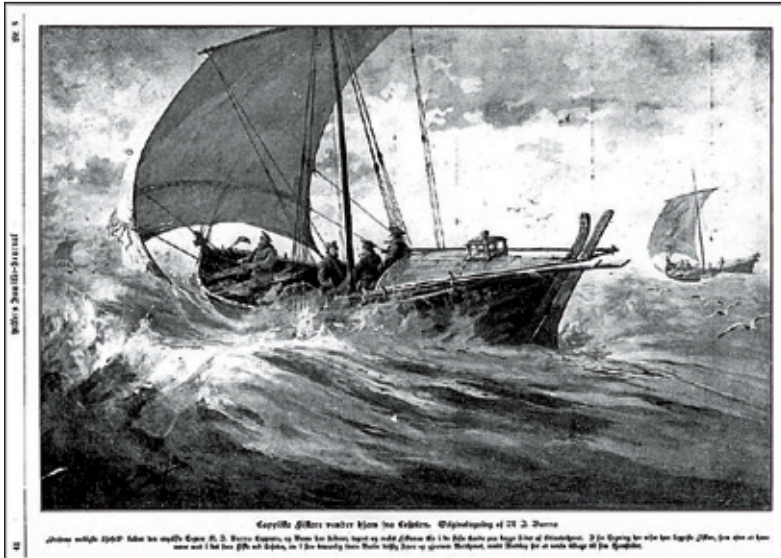
Guovvamánu 2014 ilbmá fas
beakkán Anders Larsen čálus
Mearrasámiid birra sihke sámegillii
ja dárogillii. Sámis ge ávvuda dán
vuoro mearrasápmelaččaid dáid
boares govaiguin.

Sophus Tromholt govven mearrasámi bearraša olggo-bealde goađi **Uhca Liidnavuonas** – Lille Lerresfjord 1882:s. Finnmarkku skuvladi-ektevra čálii 1887: "Finnene i Olavik og Lerresfjord fastholder sitt sprog med styrke". Tromholt (1851–1896) lei dánskalaš, fárrii Bergenii 1875, ja jođii ee. Sámis guovsahasdutkin, ja govvii olu sápmelaččaid, erenoamážit Guovdageainnus.

Uhca Liidnavuotna – Lille Lerresfjord. Sophus Tromholt govven 1882.

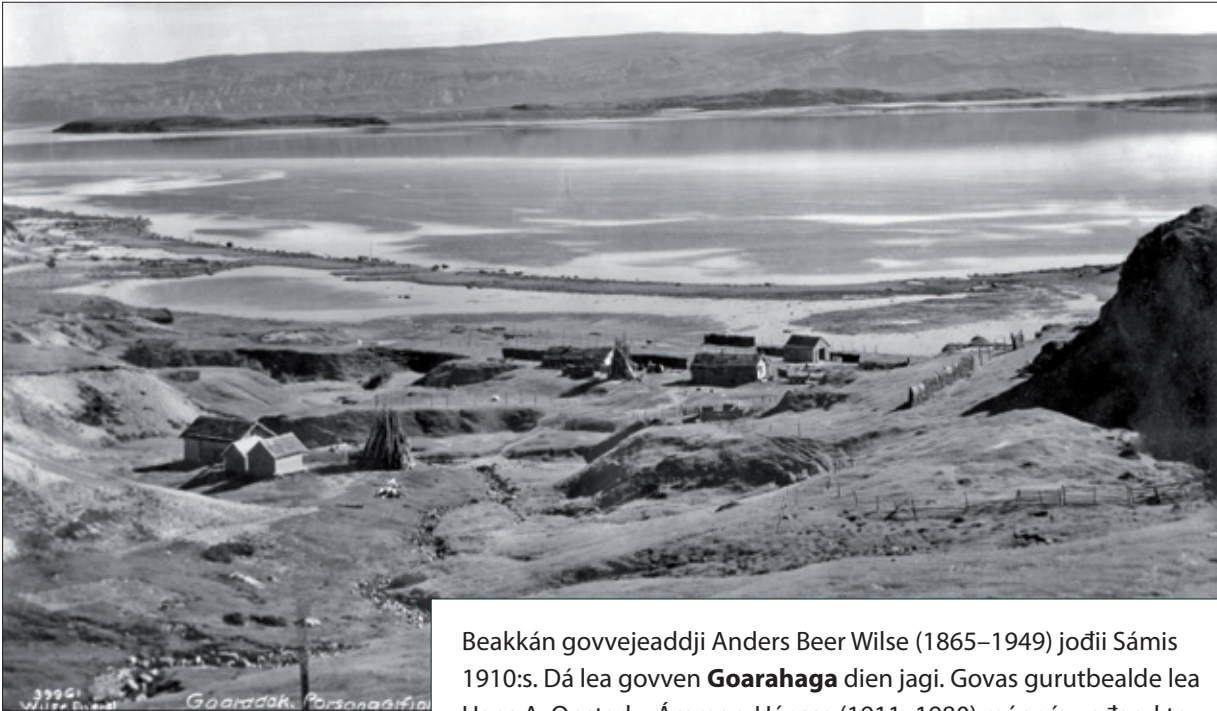

Dán gova málii eangalasalmmái Milton J. Burns 1884:s. Gova almmuhii Allers Familie-Journal dan áiggi, ja čállá govvateavsttas: "Verdens modigste sjøfolk" kalder den engelske tegner Milton J. Burns Lapperne. Gova lea son gohčodan: "Sámi guolásteadjít boahtimin ruoktot Lofoahtas 1884." Eangalasalmmái gal oinnii áibbas eará olbmuid go daid maid dážat čále sápmelaččaid birra dan áiggi.

Gieddegohppi – Leirpollen Porsággus. Dáža Robert Collett lea govven nuorra albmá 1896:s. Govveaddji ii leat merken albmá nama. Robert Collett lei norgalaš zoologa, ja dutkkai ee. guliid. Su eadni lei beakkán Camilla Wergeland, náitalan Collett nammasaččain, ja beakkán norgalaš našonalistta Henrik Wergeland oabbá.

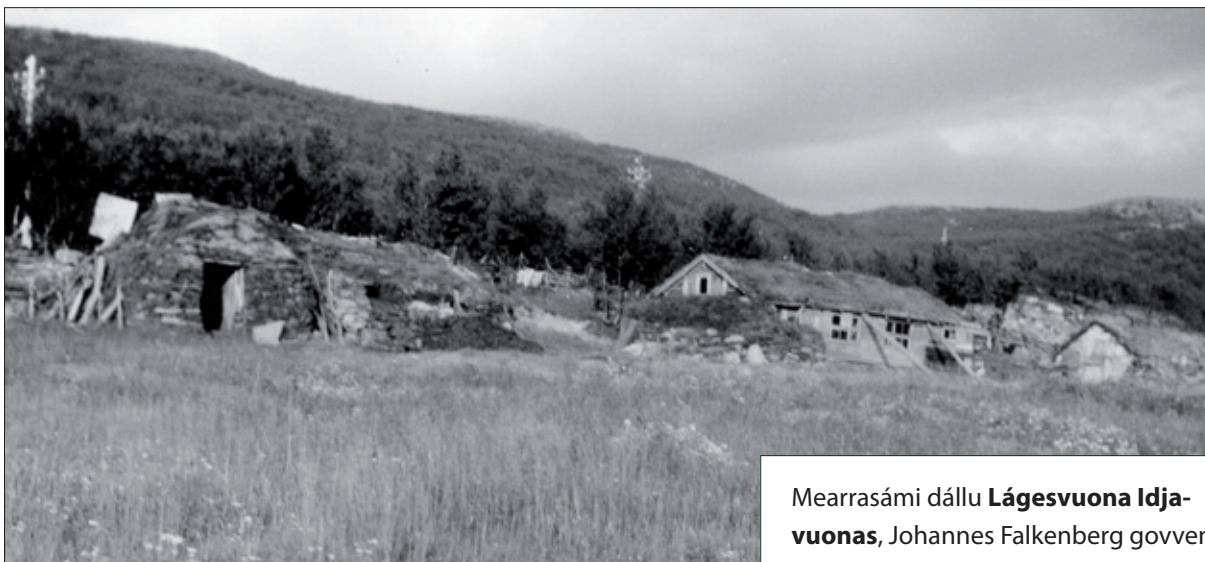

Beakkán govvejeaddji Anders Beer Wilse (1865–1949) jođii Sámis 1910:s. Dá lea govven **Goarahaga** dien jagi. Govas gurutbealde lea Hans A. Opstad – Ámmon-Hánsa (1911–1980) mánnávuodarukto. Hánsa riegádii jagi maŋŋá go Wilse lei fitnan Porsággus. Wilse orui Seattle gávpogis, danne go Alaskai johtimin sápmelaččat ollejedje dohko giđđat 1898:s. Doppe son lei dalle aiddo álggahan govvejeaddjifitnodaga, ja coahkuhii olu govaid sápmelaččain ja bohccuin. Wilse fárrii fas Norgii 1901:s, ja jođii viidát govvenáparatainis.

Gilevuotna – Kjøllefjord sullii 1930:s. Guolásteaddjit buktán sállasa gáddái kája ala. Govvejeaddji lea muhtun Dr. Schrøder. Govva Tromssa musea vuorkkás.

Mearrasámi dállu **Lágesvuona Idjavuonas**, Johannes Falkenberg govven 1938. Falkenberg (1911–2004) lei dáža sosiálantropologa gii 1938 lei Lágesvuonas guorahallamin sámi ássanbáikkiid. 1941:s almmuhii dutkosa "Bosetningen ved Indre Laksefjord i Finnmark".

Mearrasámi verddet veahkehit **Iver Mikkel Sara** vuojahit bohccuid rastá **Fálesnuori** giđđat 1947:s. Govvejeadji lei Thorleif Skjelnes. Gova oamasta Berit Mathisen, Fálesnuoris.

Ođđa fanas ja ođđa stohpu **Spittásullos** – Spildras Návuonas 1948. Duiskalaččaid boaldin 1944 čavčča jávkadii stuorra oasi vuotnagáttiid ja rittu ássiid stobuid ja fatnasiid. Nu huksegohite ja duddjogohte olbmot ođđasit go máhce báikkiide maid ledje ferten guođđit. Fanasduddjon lea áiggiid čađa leamaš mearrasápmelaččaid eren-oamáš máhttu. Sii leat vissa don dolin maddái duddjon vikinggonagasaide guhkesfatnasiid.

Silvetvákis ođđa govva, man Ivar Bjørklund govvii 2008:s. Silvetvákki – Seglvik Návuonas lei Anders Larsen ruovttubáiki.

Eai buot rittuássit illudan riđuin maid Gáivuona nuorat vuolgahedje mannan čuohtejagi loahpas, ja guhkkín eret dainna go fáhkka lei gielda šaddan "sámegiellan". **Gáivuona suohkan** ii galgan goit oidnot geaidnogalbbain, oaivvilledje sii geat dađistaga báhčaledje ja durddidedje galbbaid maid geaidnodoaimmahat bijai geaidnogurrii. Riđu ii lean bisseheamis, mii muitala ahte sámi kultuvra seailu, ja iđiha ođđa urbbiid, ja ain liedđu. Muhtin olbmot oaivvildit leat dáruiduvvan sápmelaččat geat báhčalit dáid geaidnogalbbaid. Jos leš nu, de dáidá leat diet dáruiduhttima tragediija. Dát galba gal ánsšášii šaddat čájáhussan Tromssa museii. Doppe govvii Tor Solbakk dán galbba juovlamánus 2006.

Mearrasámit ásse guhká godiin. Govva čájeha mearrasámi bearraša **Davvisiiddas** govvejuvvon goađi olggobealde 1909. Duogábealde oidno Áttágorži. Govva: *Noras govvaárkiiva*.

Gánda-Jovnna – John Samuelsen Måsø (1851–1938), govvejuvvon 1930-logus. Son lei riegádan Kárášjogas ja bajásšattai mearrasámi gilázis Gávesluovttas Deanuvuonas. Son náitalii Gárggogeaži mearrasámi nissoniin Sarak-Ánniin ja álgahii dan gillái gávppi man son doaimmahii gitta dassái go agáiduvai. Gánda-Jovnna lea hávdáduvvon Kárášjoga girkogárdái. Govva: *Noras/Sámemiššuvnna govvavuorká*.

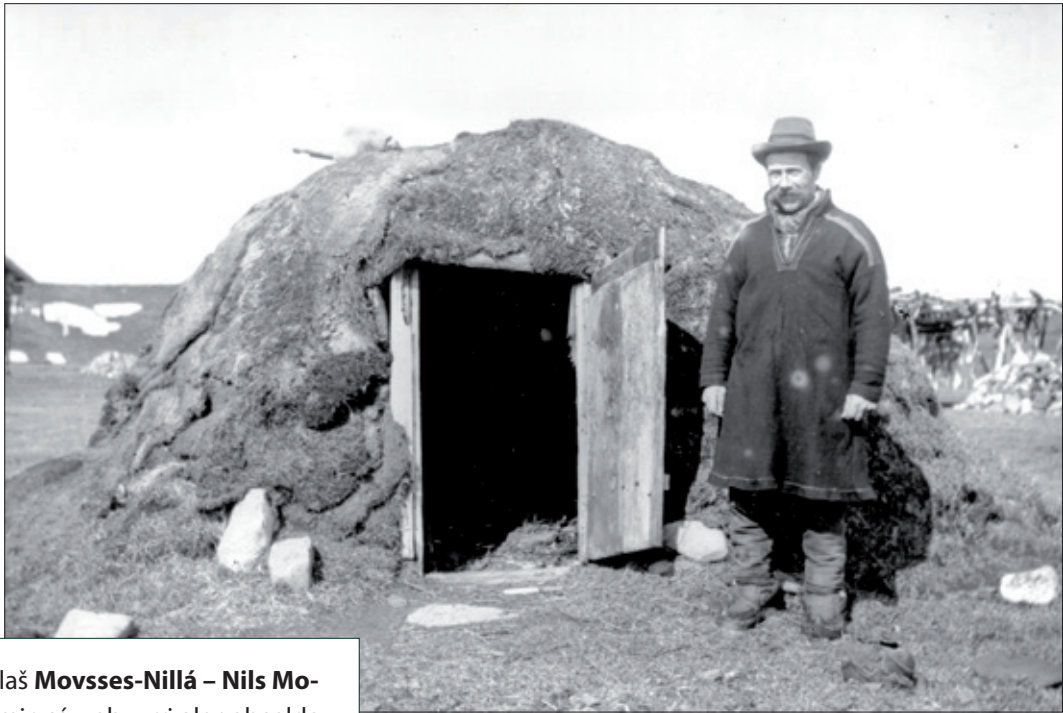
Deanuvuona sámi nisu ladjogahpir oaivvis, govvejuvvon 1900-logu álggus. Ládju dahje ladjogahpir geavahuvvui davvisámi guovllus 1700-logu loahpageaži rájes gitta 1900-logu álgui. Dan gohčodedje maddái "čoarvegahpirin" danne go dan bunccis lei ee. muorra čoarvehámis. Mis leat uhccán dieđut gahpira bohciideami birra, manne dán gahperhámi geavahišgohte ja manne dan heite geavaheames. Várra dan heite geavaheames danne go leastadialaš oskuolbmot gohčodišgohte dan "birogahpirin" danne go mahkáš "duššálaš biro" lei ássan gahpira čoarvái. *Govva: Konrad Nielsen (Norsk Folkemuseum).*

Mearrasámi goahti – visti **Suovvejogas Unjárgga gielddas**, govvejuvvon 1920. Govva: Lagercrantz (Várjjat sámi musea).

Mearrasápmelaš **Stuorra-Nillá – Nils Johannesen Tolk** bargamin lájuid **Gazzanjárggas**, Unjárgga gielddas. Govva: Lagercrantz 1920 (Várjjat sámi musea).

Mearrasápmelaš **Movsses-Nillá – Nils Mosesen** čuožžumin sávzabuvrri olggobealde. **Stuorruvuotna**, Unjárgga gielddas. Govva: Lagercrantz 1920 (Várjjat sámi musea).

Ráhkaneamen mearrabivdui. **Boaresárku** 1920. Govva: Lagercrantz 1920 (Várjjat sámi musea).

Vuosttaš sámi aktivisttat ja sin rahčamušat

Čihččet Sámediggi rahppui duvle. Min áigge lea sámepolitihkka šaddan dábalaš oassin servodatdivaštallamis. Sámis eanet ja eanet rahčtet sámevuoigatvuodaideaset ovddas. Dát lea ođđa dilli. Dassá lea badjel čuohte jagi go vuosttaš sápmelaččat jienádišgohte almmolaččat, gáibidan dihtii sámi vuoigatvuodaid.

Diihmá almmostuvai girji sin birra ČálliidLágádusas. Ketil Zachariassen: *Samiske nasjonale strategar. Samepolitikk og nasjonsbygging 1900–1940. Isak Saba, Anders Larsen og Per Fokstad.* Zachariassen čállá ahte Norgga historjjás leat golmmas buot bajimužžan álgo 1900-jagiid sámi vuoigatvuoda rahčamušas. Dat leat Issát Sábbá, Anders Larsen ja Per Fokstad. Girjjis Zachariassen jearrá geat sii ledje ja man láhkai doibme sii? Buot golmmas ledje oahpaheadjit. Issát Sábbá lei várjjagaš, Per Fokstad lei vuolle-deatnolaš, ja Anders Larsen gis Návuoas eret. Ulbmil girjjiin lea addit oppalaš ovdánbuktin etnopolitihkálaš rahčamis sámi giela, kultuvrra, servodaga ja kollektiivválaš sámi vuoigatvuodain Finnmárkkus ovdal 1940. Mii dáhpáhuvai Finnmárkkus lea guovddážis dán dutkosis. Girječálli nagoda hui bures,

mu mielas, duodaštit ahte doppe lei sámi mobiliseren garraseamos ja bisttii guhkimus.

Dáid sámepolitihkáriid rahčamat politihkálaččat, kultuvrralaččat ja dieđalašvuoda servodatsuorggis bidjo viiddis našunála ja regionála oktavuhtii. Mat ledje sin deatálemos gáibádusat, makkár ákkaiguin ja mo vigge ovddidit ja čadahit gáibádusaideaset? Dáruiduhttinpolitihkka garai sakka 1880 rájes. Dat váikkuhii vuosttažettiin skuvlii. Sin váldoášši lei vuostálastit dáruiduhttima skuvllas. Dasa lassin ražai erenoamážit Issát Sábbá maid nannen dihtii sáme álbmoga birgejumi. Dan dagai dan guovtti áigodagas go lei Stuorradikkis 1906–1912 rádjái. Anders Larsen ásehii ávisa *Sagai Muittalegje*. Sábbá almmohii avisas *Sámi soga lávlaga*. Mii maid lei su sámepolitihkálaš prográmma. Dan láhkai nagodeigga soai mobiliseret sámiid jienastit Sáp-pá Stuorradiggái. Dasa lassin beasai Sábbá dohko maid sosialisttaid jienaiguin Finnmárkkus. Son nagodii hástít ja geasuhit dážaid maid iežas jienastit go lohpidii bargat smávvdálolaččaid dili buoridit.

Girji buktá maid odđa dieđuid dalá sámi aktivistaid ja sin organiserema birra. Ketil Zachariassen čuoččuha ahte rahčan sámi giela, kultuvrra ja servvodateallima ovdii dáhpáhuvai mángga osiin servvodagas ja hástaliid duodai dalá dáruiduhttinpolitihka. Dat mielddisbuvttii maid ahte eiseváldit ja earát fertjedje veardidišgoahit Norgga mánggakultuvrrálaš servodahkan. Dan biehtaledje eatnašat váldimis vuhtii. Dán golmma sáme politihkáriin ledje garra vuostáfámut. Dáruiduhttinpolitihka ideologálaš vuodđu lei sosialdarwinisma ja dáro našunalisma. Dalá servodatlaš áddejupmi lei ahte dáža álbmot lei bajábealdi sámeálmoga mii guoskkai kultuvrrálaš ovdáneamis ja jierpmi dáfus. Dát vuoigŋa ráddjii sakka ja cakkai sin vejolašvuodaid ovddideames sámi áššiid. Zachariassen lea maid dutkan ja čállá manin sámipolitihkálaš jietna nogai 1920 loguid loahpageahčen. Ja 1940 rádjái lei oalát jaskkodan.

Dáruiduhttinpolitihka mü biddjui doibmii 1900:is váikkuhii ja hábmii skuvlla ja servodaga hirbmat guhká. Ovdal 1940:is eai dohkkehuvvon sámi vuoigatvuoda gáibádušat. Dát golbma sápmelačča ja sin doarjaleaddjit nagodedje dan dihtii váikkuhit dan máđe ahte

Norgga servodat bággejuvvui jurddašišgoahit ja divaštallat mánggakultuvrrálaš nášuvnnahuksema, oaivvilda Zachariassen. Maŋŋá nuppi máilmmisoađi dustejuvvojedje jurdagat ja árvalusat maid sáme politihkárat ledje ovddidan 1900 jagiid álggus. Ja sin áššit jotkojuvvojedje. Zachariassen čuoččuha ahte sáme politihkárat Issát Sábbá, Anders Larsen ja Per Fokstad leat váikkuhan dasa ahte Norga otna lea mánggakultuvrrálaš riika. Ja ahte sámit leat dohkkehuvvon eamiálbmogiin.

Livččen sávvan eanet persuvnnálaš mitalusaid dán golmma sáme politihkáriin. Manin dat váilo, lea go gáldut leat uhccán, čállá girječállii. Gova maid oáččun lea ahte dát golbma sáme politihkára ledje jierbmás, áŋgiris ja jálus albmát, geat nagodedje nu guhká doarrut garra vuostefámuid vuostá, iežaset álbmoga vuoigatvuodaid ovddas. Go logan dán girjii, de loktana áktejupmi sidjiide. Ja oáččun olu čielgasut gova sáme politihkálaš historjjas. Dát girji lea heivehuvvon buohkaide geat beroštit sáme áššiin. Sávašin ahte erenoamážit dalá sáme politihkárat logašedje dán girjii. Dalle boadašedje áddet čielgasebbo makkár árbi sis lea ovddidit.

BERIT MARIT HÆTTA árvoštallan, JT SOLBAKK heivehan sáme-
gillii, OLA RØE fotogovat, skánnejuvvon siidu Sápmi nr. 1 bláđis.

Rose-Marie Huuva

1985–87 ilmmat Sápmi kulturmagasiidna – 4 nummira
oktiibuot. Miellagiddevaš moadde jagi min lagaš vássán
áiggis. Sámis deaddila soames artihkkaliid ođđasit. Dás
dáiddaárvoštallan maid Berit Marit Hætta čálii ja man
Sápmi 1. nr. almmuhii giđđat 1985.

Sámi govvačeahppi Rose-Marie Huuva, Gironis
eret, čájehii bargguidis, skulptuvrraid, govaid ja
dujiid Tromssa Dáiddasearvvis maŋŋit mannan
čavčča. Čájáhus, maid lei gohčodan Attáldagat – Ga-
ver, muitala ahte dát govvačeahppi lea ain lávkki ovd-
dosguvlui beassan. Muhto čájáhus maiddái duodašta
ođasmahttima.

1970 rájes lea Rose-Marie Huuva bargan govaiguin,
ja leamaš dáiddačeahppin. Son leamaš olu čájáhusain
mielde, sihke oktasaš ja okto, lea čijahanbargguid
dahkan ja olu leat su bargguid oastán. Ja dat lei ge su
maŋimus čájáhus Attáldagat – Gaver, mii čájehuvvui
Tromssas.

Attáldagat leat duodaš attáldagat, čájáhus mii máŋgga
láhkai hirpmástuhtta go dovdat sámi govvačehppodaga
árbevieruid. Dás mii deaivvadat vitmes sámi dáidda-
čehpiin ja duojáriin – gii duosta ođđa bálgaid vázzit dan
seammás go árbevieruid atná árvvus.

Ahte Rose-Marie Huuva máhtta árbevirolaš materiálad
geavahit, dan mii gal oaidnit su čappa čijain, giehtabát-
tiin, čebetčijain ja čoarveriskkuin, sisttiin ja láđdiin
masa datneárppuin lea gorrón, buot dát allaárvvolaš
duojit, vissásit kvalitehta.

*Sámi govvačeahppi
Rose-Marie Huuva,
Gironis eret, čájehii
bargguidis,
skulptuvrraid,
govaid ja dujiid
Tromssa Dáidda-
searvvis manñit
mannan čavčča.
Čájáhus, maid lei
gohčodan
Attaldagat — Gaver
vihtanušaid ahte dát
govvačeahppi lea
ain lávkki
ovddosgvlui
beassan. Muhto
čájáhus maddái
vihtanušai
ođasmahttimis.*

Rose-Marie Huuva

Rose-Marie Huuva bargguid ferte dadjat hirmástuhtin go son geavaha bohccoguolggaid ja eará náhkiid čihahit dábálaš ja vuogas mállat čoarve- ja sistečihaid. Dát ii leat ovdal oidnon, ja lea ge gelddolaš ja bures lih-kostuvvan.

Sisti lea ge váttes materiála ja hirmástuhtti vugiin son geavaha dan guovtte govas joksat relieffamálle, nama-lassii *Gieris lieđđi I ja II*. Dát govat leat lahka ja litná ja boktet lunddolaš ládislaš dovdduid, eai mo ge nordat.

Tekstiila bargguin ii leat vuos láddan, muhto dás ge oaidnit oddásiid riegádeamen, nu mo ivdnás datne-árpokomposišuvnnaid, muhto dađebahábut maiddái geardduheamen meavrresgári dovddus govaid.

Goržži govva láđdis ráhkaduvvon duokjasteknikkain orru ain geahččaladdama ja gárvvismeahtun dásis, muhto govva *Mánnu* lea fas komposišuvdna mii guođ-đá vuordagiid, ahte oddasat leat riegádeamen sámi tekstiiladáidui.

Rose-Marie Huuva málejuvvon govat čájehit man viidát son bargá. Son geavaha gova epihkalaččat, muitaleaddji govvidussan. Čielga čearddalaš ja politihkalaš symbolai-
guin, motiivvaiguin, fuomášahtta litna ivnniid siste mat

bárrudit gova badjel. Muhto čielga sisdoalu dihte datte-ge fuomáša ahte ii vel ollásit leat fáhten málliid lanjas. Buoremus leat dalle govat main eai leat diet čielga symbolat; poehtalaš, mat diedihit áiggis mii leamaš dahje mii lea fas boahtimin. Juoga lea badjáneamen.

Eanemusat hirmástuhtta Rose-Marie Huuva su skulptuvrraiguin. Čadaoaidni sistemateriálain ráhkada málliid mat oktii leamaš dahje leat ain – málli siste – siskobealde liikki: Oaivi dego guoros garra, dahje uhca mánáš mii aiddo lea guođđán goatus, eatni rupmaša.

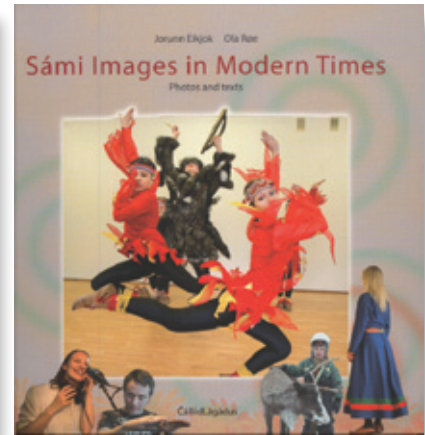
Dáid skulptuvrraiguin nagada sámi doloža čatnat otnáš čiehkádan olbmuide.

Politihkalaččat lea son maiddái áiggeguovdil skulptuvrrain "Garjjáid sálaš" - eret bávkaluvvon gurut giehta.

Skulptuvrrat šaddet dáiddačeahpi nannoseamos barggut namahuvvon čájáhusas. Su čielga oaiviliiguin ja gelddolaš fuomášumiiguin bidjá son min stuorra vuordagiidda. Maid mii sáhttit vuordit Rose-Marie Huuvas boahhte áiggis?

Ovcci sámi áigegova golmma gillii

Jorunn Eikjok ja Ola Røe girji lea Riddu-DuottarMusea-Sámiid Vuorká-Dávviriid prošeavtta boađusin, ulbmiliin čájehit sámiid girjásvuoda, ja lea lassin čájáhussii "Girjás-vuohta ja kultuvra Sámis". Girjjis deaivvadit olbmuiquin ovcci sámi birrasiin miehtá Sámi.

Ovcci sámi áigegova golmma gillii

64 s. Garra olgoš / Innbundet NOK 175,-
ISBN 978-82-8263-124-2 (dáru)
ISBN 978-82-8263-125-9 (sámi)
ISBN 978-82-8263-126-6 (engelas)

Dingo dás! | Bestill her! www.lagadus.org
Dahje jeara girjegávppis! | Eller spør hos din bokhandel!

MII ČINJADAT – SÁMEGIELLA GOLLEGIELLA

LEA 24 JAGE dan rájes go gonas Harald, ii eisege, dan rájes go gonas Ovlá rabai dan vuosttas Sámedikki Norgga bealde. Historjjálaš beaivi miehtá Sámi.

MUITTÁN MUN ČUVVON dáhpáhusa stuorra beroštumiin, ledjen dalle dikšumiin iežan unnoraččaid, lei čičžemánná ja boarraseamos gal lei juo bures áiddo vázzilan. Dan rájes lea Sámediggi dáža bealde viđa geardde juo ráhppon ja dá gieskat ráhppui dat guđát geardde, ja dalle galggai fas gonas Ovlá, na vuoi surgat, ii fal son, muhto gonas Harald boahtit Sápmaí čađahit dan virggálaš rahpama. Maiddái Ruvdnaprinsa Haakon lei mielde rahpamis, go son han galgá oahppat manjit áigái.

BUOHKAIN LEI VEJOLAŠVUOHTA boahtit váldit vuostá Gonagasa ja Ruvdnoprinsa go boahtiba Sámedigái. Sámediggerahpan sádejuvvui njuolggá NRK ovttežis ja Sámedikki neahtta-tv:s, dihten sihkkarit dan, go ledjen dárkkistan dan, go mun han gal maid galgen čuovvut rahpama.

ÁRVIDEAMES LEAT MÁNĠA ášši maid galget sihkkarastit ahte leat ortnegis dan beaivái. Dieđán dasgo ledjen oktii mielde ráhkkaneamen go gonas Harald galggai boahtit Detnui rahpat Sis Finnmárkku digge-

gotti, ja dat ii leat go bás ásašus Sámedikke ektui. Jáhkán dat lea áidna háve go Deanušaldis čorgejedje vi-sot šiljuid das lahka Diggegotti nugo dán beaivái dahke. Leš go gonas Harald gal fuobmáŋge dan.

BEALISTAN IN BEROŠ munge das nu olu ledje go Sámedikkis glásaid bassan vai eai, mus leat iežanlágan beroštumit dán oktavuodas, ja jáhkán doppe leat soapmásat earát geat beroštit dan seamma áššis go mun, muhto eai arvva dovddastit dan. Buohkat suoli dušše čuvvot čalbmegežiin gale go son duot dahje dát sámedikkeáirras lea geazadan rivttes láhkái. Mun han gal dieđán mo mii šurrat manjil, ovdamearkka dihte ahte "ii hal diet lean máhttán čolčet rivttes láhkai".

MUS LEA OAHPIŠ geainna lávejetne dárkkilit dárkkistit činjad earáin. Na dál fuobmájin moai han sáhtte dál dán njuolggosáddagis juo gulahallat telefonna dahje skaippa bokte, ja lean dego gullamin iežame: "Jurddaš dien vuogas gávtti nie bilidii", go moai han dihte vel gii dan gávtti lea gorron, muhto de ii leat duotna stánden rohttet gávtti ovddos guvlui go nahkehii badjelli, ja guhkkín eret máhtii divvut fárdá. Muhto amm'on dieđát, diet han ii leat ođasmahttán liinni mángga jáhkái, duggon han vel orui dat liidni, cuigen mun. "Ii hal duggon oppa leatge", divvusta mu skibir mu. "Diet

han lea dat mii oarjjabealde lea buot čabbaseamos liidni dán áigge." "Duot duogge liinnit", ribahan mun. Muhto ean guhká šura dan duggon liinni birra ovdal go fuobmájetne su geas gal duođaid lea lonjas gákti, iige gal gesso gákti selggos. De gal lea somá oaidnit, ja liinni gal maid lei lebbestan. Muhto ean han moai bálle nu guhká dán čáppášit go nu šealgugoahdá alba silbbon. "De gal silba- ja gollebáttit eai váillo, ja son vel vuostálastá ruvkedoaimmaid", láhttesta mu ustit telefongeažis. Dasa gal mun in himitge, geahčastin dušše sutnje go šlenggoda, geallu han lei fasttat. Dáhtun su geahčastit sutnje gii lávččogávttiin lei jođus ja gahpir nu njavččas, njeaidegahpir. Muhto ale ban dan, doppe han gal oidnostii maid snuvregahpir ja vel steanžegahpir.

NIE MOAI JOTKE ságaid, ja eahkedis go velledan, smiehtastan, na gal duohta leimme oalle sátneriggá eske go hálaimme daid Sámedikkerahpan doaluid birra ja daid gávttahasaid birra. Sánit maid čavččas in lean namuhan, nugo čolčái, lotnjái, hámálaš, geazadan, loamppas, geavllas, healmmeheapme, healbmái, šloavnngas, na nie dal de seailu min iežamet sámegiella, gollegiella. 😊

Mánáidgirji 3 gillii | Mánáigirji 3 giellaj | Maanagærja 3 gieline

Milli ja Bolfi **Rievssatbivddus**

[DAVVI] Milli ja Bolfi leaba bussát.
Go olbmot eai oainne, de hutkaba feara maid.

Rievsagahttemin

[JULEV] Milli ja Bolfi libá gáhtto. Go ulmatja
ettjin vuojne, de huomahija akta mav.

Millie gon Bolfieh **Rieksegh littedægan**

[ÅERJEL] Millie gon Bolfieh lægan gaahtoeh.
Gosse almetjh eah vuejnieh, dellie gujht
hæhtadægan.

TORKEL RASMUSSEN

Milli ja Bolfi | Millie gon Bolfieh

Davvisámegillii, julevsámegillii ja máttasámegillii. 49 s.
Garra olggoš NOK 200,-
ISBN 978-82-8263-137-2

KOSERIIJA GJERTRUDE GIÆVER

Váldon girjjis Lohkangirji. Doaim. Edel Hætta Eriksen,
Per Persen, Lydolf Lind Meløy. H. Aschehoug & Co
1990 [1965/70].

Guokte gonagasa

Geasset 1907 finaiga gonagas Hákon ja dronnet Maud vuosttaš háve Davvi-Norggas. Viđajahkásaš gonagasbárdni Olav lei sudnos mielde. Fridjof Nansen lei gonagasfáru mielde. Juohke sajis gonagas vuostáiváldojuvvui stuora gudnejahttomiin. Muhtun beaivvi árraidit bođii gonagaskiipa «Olav Kyrre» Duikkašmuotkái Návutnii. Das galggai gonagasfárru mannat vuoji muotkki badjel Suohpanjárgii Lákkuvuonas, dan botta go skiipa birra njárgga manai.

Muotkki badjel manadettiin dearvvahii gonagas mealgat ollu boazosápmelaččaid. Eatnašat sis ledje čoahkkanan fylkaráji ala Troms ja Finnmarkku fylkka gaski. Dasa lei cegejuvvon gudnipoarta lasttain ja kránssain, kránssat ledje dahkkon jeahkáliin ja dakŋasiin.

Dasa lei maiddái boazosápmelaš Mikkel Henriksen Bulju bearrašiin nis boahtán. Boares Mikkel Bulju lei ain searalaš. Son lei šattus uhcci, muhto lei njunušolmmái su sohkasis ja álbmogasas. Son lei bajásčuvgejuvvon ja jierpmálaš ja lei sivvat eallimistis. Dulka čađa son fargga bođii bures oktii-ságaid gonagasain.

Mikkela goađi luhtte mii lei aiddo fylkaráji bálddas, lei aiddo dan beaivvi su stuoremus ja buoremus heargi. Gonagas manai čuožžut dan hearggi báldii.

– Njoaros dal mu ja dán hearggi, dajai gonagas Nansenii gii aiddo lei suohpana njámmamin. Nansen njoarostii, muhto ii deaivan ii gonagasa ii ge hearggi.

– Njoaros don, dajai gonagas Mikkel Bulju.

Jo, Mikkel-áddjá njámmalii suohpana, murdillii velá veahá guhkelažžii, ja de bálkestii maid leaš nagodan, nu ahte suohpan šuvai velá. Son darvvihii sihke gonagasa ja hearggi oktanaga.

Heargi mii lei lodji ja hárvánan suohpanii, njabirdasttii čorvviidis suohpanis. Muhto gonagassii čavganii suohpan birra gasku. Sápmelaččat dan atne hirkmat suohtasin. Stuořit bohcco gal ii lean Mikkel Bulju njoarostan goasse ge, ii ge šaddan njoarostit. Dan beaivvi rájis dan heargái šattai namman «Gonagas» ja dat šattai dovddusin miehtá Guovdageainnu duoddariid. «Gonagas» šattai dan beaivvi rájes várrogasat adnojuvvot ja eanaš gudnisáhtuide. Dat šattai goargoboazun Buljo-siidda čáppa ellui.

DU MUITUN

VEAHÁ GALBMASIID LEAIKU go váccán árra čakča-seavdnjadin okto du vistti meattá. In bala gal aitto, go dieđán ahte don it goittot gomohatta. Liikká lea binnáš ilgat ja doaman meattá Deatnogáddái. Čába čakčadálki lea, liehmu ja áibbas goalki. Deatnu golgá nu jaskadit ahte ii oppa gullo ge, gárgo bokte lea uhca rávnjjáš man šávaš ollá dan moadde čuohte mehtera man duohken mun lean čohkánan mielleravdii seamma sadjái gokko don lávejit čohkohaddat. Dás in šat bala, dušše muittašan.

GEAHČADAN SAVVONII MII speadjalastá jalledan albmeoasáža daid sulaid gokko beaivváš dál livččii váriid duohken. Vanas mii lea rohhtejuvvon gáddái čáhppá čázi vuostá dassá go bieggaspállaš moivesta čázeoivvi ja jávkadahtta almmi speadjala. Arveoaktái orru ráhkkaneamen. Balvvat jo gokčagohtet ráiggi man čađa aiddobáliid ledje luoitán čuovgga. Ođđa bieggaspálli buktá donbeale njavi šáva dego báru mielde bealljái, ja vuosttas arvečalmmiit jo rohčēt muorralasttain ja sieđgaid sisa dego vázzi olmmoš dahje ealli livččii vuovddi čađa boahtimin. Muhto ii vuos liikkáge bija arvit, spálli dušše luvve moadde lastta.

LEA NU ÁRTET jurddašit ahte don it leat šat. Mus lea nu ealli muittut du birra; du láhttenvuohki, du hállan, du leikošeapmi – dat ahte don ledjet. Oppa áiggi mu eallinagis dássázii leamaš don, vuosttas olmmoš gean mannat galledit go ruoktut bohten, jus jo it don geargan ovdal boahit min geahčái go mun du lusa. Álo mojunjálmmiid, jearahit mátkki birra, ságaid gullat. Don ledjet eahki dološ vuogi mielde gii berostii neabistis ja su lagamuččain.

USTIT, VEAHKKI, NEAVVU ja oahpisteaddji. Veahá dego áddjá, veahá dego áhčči go mu áhčči jámii go mun ain ledjen beallešattat gánda. Siidaguoibmi ja siidaguimmiid ustit. Muitaleaddji: máidnasat bivdo-fearániid birra, don doložat historjjá girjjiid haga. Muhto maiddá dálá áiggi ságastallanskihpár. Láviime hállat gárduma birra, mu doai mu áhččiin láviiga golladit guhkes skábmaeahkediid goađis logadettiin Knut Hamsuna, Johan Bojera ja Jonas Lie. Ja earáid ge. Muittán mo don oahpahit mu goargnut deanuvatnasa čábbát, nu ahte čuoibmi ii galgan skoalkkihít vanasravdii. Measta dolken du dárkilis neavvumiin, muhto maŋŋil áddejin dan ahte oahppamii gulai sihke sámi árbevirolaš ádden das mii adnojuvvui čáppisin, ja seammás galgen oahppat goargnut nu ahte jus čakčaseavdnjiin ledjen Deanu alde golgadeamen – mii dan áigge ii šat lean

lobálaš – de ii galgan gullot ii jietna ge amas gávn-
nahallat. Don maid vigget bagadit mu mo buođđut,
oaidnit botnis mo lea luossajohtolot, gokko luossa
čákŋá fierbmái. Meahccejohtimiidda don maid oah-
pásmahttet mu, ja duháhiid mitalusaiguin don dah-
kat meahcásteami geasuheadjain, beanta niegadin
rievssatbivdin álgit, vaikko ieš gal nuppiin sániiguin fas
dahket čielggasin munnje ahte dat áiggít leat meattá
goas dainna doaimmain sáhtii iežas ja bearraša ealihit.

JÁHKÁN DON HÁLIDIT mu válljet skuvllaid vázzit, ja
du iešalldes dajakehtes ávžžuheapmi, muhto datte-
ge linjáiid gaskkas movttiidahttin oalgguhii mu vuolgít
Tromsii studeantan. Muittán mo don lávejit jearahit
mo mus manná, maid oahpan ja du sáhkagoiku sih-
ke mu mátkkoštemiid birra ja dat vuohki mo oaččuhit
mu mitalit, jáhkán dan leamaš mielde dahkamin mu
danin gii dál lean. Mun loavttán, mun návddašan mui-
talit, juogadit dan maid lean vásihan ja oahppan. Du
movttáskuhttin oktan mu áhči mitalusaiguin máilm-
mi birra, mo moai áhčiin čohkkáime ja joraheimme
globusa, ja áhči mitalusat dievva báikkiid ja riikkaid
birra – gos ii gal ieš lean goassige fitnan, muhto maid
birra lei lohkan, ja danin diđii maid mitalit – mun
jáhkán buot dat oktiibuot adde munnje miela vuolgít
jođášit máilmmi.

LEA JO ÁIBBAS sevnjodan. Mu miellajohtin –
mátkkoštit mielas, nugo Áillohaš lávii dadjat – lea
doalvvuhan mu oalát. In leat čoskkedan, ii leat šat ah-
kit, dušše muittut dievva oaivvi. Ja ohcaleapmi. Go
don it leat šat. Ii áhčči, ii ge eadni. Rikkis gáldut goikan.

LIEGGALÁGAN SAVDA. LAKSI jo suinniin. Iđitluvva-
goahtá, oanehis čakčageasi seavdnjadas mieđiha
čuvгии. Čuožžilan mielleravddas ja vázzilan visttiid guv-
lui. Arvi lea láktadan busira, muhto in čoskket go lieh-
mu lea ain ja bieggá lea golken. Čohkánan du viste-
tráhpa ala. Fáhka it leat ge šat dušše don, muhto olles
báikegoddi mu mielas – bajásšaddama oahpes, ráh-
kis guovlu mii gáibida olbmuid fas ásaiduvvat báikki
ala daid sadjái geat leat jávkan. Vai ánuheš go. Gilli ii
galggašii jápmit. Ii galgga! Oadjebas ráfi geasuha.

GAL DON AIN bagadat. Dáiddán mun boahtit?

Heivehuvvon ja ođasmahttojuvvon Nuorttanástte
čálloša vuodul 1983:s.

Beaiveálggu | Dagen gryr

Anders Larsena oanehis romána **Bæivve-Alggo** mii ilmmat 1912 bures govve mearrasámiid diliid ja jurddašeami álgogeahččen 1900-logu, ja gullá eahpitkeahhtá sámi klassihkalaš teavsttaid gaskii. Dál viimmat maiddái dárogillii.

Anders Larsens kortroman **Bæivve-Alggo** fra 1912 gir et godt bilde av sjøsamenes liv og tanker på begynnelsen av 1900-tallet, og hører uten tvil med blant de samiske klassikerne. Nå endelig også på norsk.

ANDERS LARSEN

Beaiveálggu | Dagen gryr

Sámegillii ja dárogillii | Samisk og norsk.

136 s. Garra olggoš / Innbundet NOK 250,-

ISBN 978-82-8263-140-2

Dingo dás! | Bestill her! www.lagadus.org
Dahje jeara girjegávppis! | Eller spør hos din bokhandel!